

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Навчально-науковий інститут публічного управління
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія

ДАНИЛЮК Інна Василівна

Організація діяльності служб у справах дітей та шляхи її вдосконалення/Organization of children's services and ways to improve it.

спеціальність: 281 - Публічне управління та адміністрування
освітньо-професійна програма - Державна служба

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи
ДСПУАзм-25
І. В. Данилюк

Науковий керівник:
к.е.н., доцент, С. Л. Коваль

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:

"__" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **О. П. Кириленко**

ТЕРНОПІЛЬ - 2021

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ	6
1.1. Теоретичні підходи до визначення прав дітей та необхідності їх захисту	6
1.2. Організаційні засади діяльності служб у справах дітей	14
Висновки до розділу 1	21
РОЗДІЛ 2 ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ	23
2.1. Оцінка сучасного стану функціонування сімейних форм виховання в Україні	23
2.2. Захист житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування	33
2.3. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей	40
Висновки до розділу 2	47
РОЗДІЛ 3 НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ	49
3.1. Імплементация досвіду країн Європи в питаннях захисту прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування	49
3.2. Основні напрями вдосконалення діяльності служб у справах дітей	55
Висновки до розділу 3	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68

ВСТУП

Актуальність теми. Забезпечення поступального розвитку і безпеки України, досягнення національної конкурентоспроможності у всіх сферах життєдіяльності значною мірою залежить від ставлення до молодого покоління, державної політики, яка не лише декларується, але й послідовно реалізується. У цьому контексті надзвичайної актуальності набуває проблематика, пов'язана з формуванням та здійсненням політики держави щодо захисту прав дітей.

Державна політика, яка охоплює всі сфери й напрями людської життєдіяльності, має спиратися на принципи та закономірності системної трансформації суспільства, повинна бути чітко визначена за пріоритетами, що мають дедалі більше розкривати саме соціальний характер усієї державної політики. А це не може не впливати і на сферу захисту прав дітей. Для кожної держави формування та здійснення державної політики щодо захисту прав дітей має особливе значення. Саме тому, питання які стосуються діяльності служб у справах дітей набувають особливої актуальності.

Проблема захисту прав дітей в Україні потребує вирішення як на рівні міжнародних правових відносин, так і на рівні формування досконалого національного механізму захисту прав дітей. Дослідженню дитинства, захисту прав дітей присвятили свої праці В. Абраменкова, О. Балакірєва, Г. Бевз, О. Безпалько, А. Богуш, О. Вінгловська, Н. Гавриш О. М. Гончаренко, К. Демиденко, В. Денисов, Н. Крестовська, Н. Лінник та ін. Питання діяльності служб у справах дітей, органів опіки і піклування досліджені в роботах Н. Кіреєвої, С. Іванової, В. Кулакової.

Разом з тим, питання діяльності служб у справах дітей потребує детального аналізу та вивчення. Саме тому, віддаючи належне науковим напрацюванням вітчизняних вчених з даної проблематики, слід зауважити, що існує потреба в її подальшому дослідженні. Значимість зазначених проблем, необхідність їх вирішення та актуальність викладених аспектів обумовили вибір теми кваліфікаційної роботи, визначили мету, завдання і напрями дослідження.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи полягає у дослідженні діяльності служб у справах дітей та розробка практичних рекомендацій її удосконалення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- дослідити сутність та особливості прав дітей та необхідності їх захисту;
- розглянути організаційні засади діяльності служб у справах дітей;
- оцінити сучасний стан функціонування сімейних форм виховання в Україні;
- проаналізувати функціонування сімейних форм виховання в Україні;
- проаналізувати стан захисту житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування;
- дослідити практичні засади деінституціалізації і трансформації соціальних послуг для дітей;
- проаналізувати зарубіжний досвід захисту прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування;
- обґрунтувати напрями вдосконалення діяльності служб у справах дітей.

Об'єкт дослідження – діяльність служб у справах дітей.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні аспекти реалізації державної політики у сфері захисту прав та законних інтересів дітей.

Методи дослідження. Для реалізації мети й завдань кваліфікаційної роботи було застосовано комплекс загальнонаукових методів наукового пізнання суспільно-політичних явищ і процесів: аналіз, синтез, систематизація, емпіричний, історичний, системно-структурний. Основою обраної методології є принципи об'єктивності і системності. За допомогою емпіричного методу було узагальнено фактичний матеріал щодо сутності, пріоритетних напрямів та інструментів реалізації державної політики у сфері захисту прав та законних інтересів дітей. За допомогою системного підходу проаналізовано функціонування сімейних форм виховання в Україні та стан захисту житлових

та майнових прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти з питань охорони дитинства, соціально-правового захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, матеріали щорічної державної доповіді про становище дітей в Україні, інформація про виконання Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей» [17], офіційні дані Державної служби статистики України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в комплексному аналізі сучасного стану функціонування сімейних форм виховання в Україні.

Практичне значення одержаних результатів. Теоретичні положення та висновки кваліфікаційної роботи, мають практичне значення для підвищення рівня державної підтримки найбільш вразливої категорії дітей шляхом удосконалення діяльності служб у справах дітей.

Апробація результатів дослідження. Окремі положення дослідження опубліковані у збірниках наукових праць «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики» (Випуск 6, травень 2021 р.) та «Методологічні проблеми фінансової теорії та практики» (Випуск 7, листопад 2021 р.).

Обсяг і структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків і пропозицій, списку використаних джерел. Кваліфікаційна робота викладена на 74 сторінках, містить 9 рисунків, 9 таблиць. Список використаних джерел налічує 63 найменування на 7 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ

1.1. Теоретичні підходи до визначення прав дітей та необхідності їх захисту

Україна як демократична європейська держава, відповідно до взятих зобов'язань, намагається створити сприятливе середовище, яке забезпечуватиме гідний розвиток і захист дітей, гарантуватиме виконання їх прав та свобод, де будуть дотримуватись принципи законності, рівності, демократичності, соціальної справедливості з врахуванням моральних засад і традиційних цінностей українського суспільства. У зазначених аспектах особливо важливим є захист найбільш вразливої та незахищеної категорії населення – дітей.

У нинішніх умовах актуалізується проблема належного виховання і розвитку молодого покоління як основи майбутнього існування людської цивілізації. Дитинство на конституційному рівні проголошено цінністю, що захищається державою. Становлення особистості відбувається з ранніх років життя, тому особливо актуальною є виважена державна політика щодо дітей, які, з одного боку, виступають особливо уразливими суб'єктами права, з іншого – здатні акумулювати позитивні тенденції розвитку суспільства [1, с. 64].

Охорона дитинства є стратегічним пріоритетом переважної більшості країн світу. Турбуючись про дитинство, держава зміцнює майбутні трудові ресурси, забезпечує стабільність добробуту населення, готує громадян, здатних ефективно управляти державними та суспільними справами. Подальший розвиток нації, спільноти, держави у майбутньому залежить від того, якими виросте підростаюче покоління, тому з огляду на існуючі соціальні виклики діяльність у сфері охорони дитинства в Україні має важливе стратегічне значення.

У сучасних складних процесах функціонування українського суспільства загострюється потреба до вирішення проблеми захисту прав дітей, забезпечення їх безпеки, створення умов для найбільш сприятливого розвитку підростаючого покоління. В сучасних умовах підвищених соціальних ризиків, в умовах збройного конфлікту в Україні питання безпеки і захисту прав дітей є особливо актуальним і важливим [2, с. 6].

Дитинство потребує посиленого захисту, оскільки діти самостійно не спроможні належно реалізовувати, тим більше захищати свої права. На думку Р.Ю.Матяшовської, доцільно виокремлювати три рівні захисту і охорони прав дітей. Дитину доцільно розглядати як:

- суб'єкта права, громадянина держави;
- члена глобалізованого суспільства, на якого впливають його кризові явища та проблеми;
- неповнолітню особу [1, с. 64].

Відповідно до норм міжнародного права дитиною вважається особа від народження до повноліття. У статті 1 Конвенції про права дітей визначено, що «дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [3].

На думку Дж. Локка, відповідно до божественного природного закону «ніхто не повинен завдати шкоди життю, здоров'ю, свободі та власності іншої людини» [4, с. 198]. Поняття «права дітей» є елементом прав людини, які базуються на двох базових цінностях: людська гідність та рівність [5, с. 32].

Колектив науковців під правами дітей розуміє можливості мати і розпоряджатися матеріальними, культурними та іншими соціальними благами й цінностями, користуватися основними свободами в межах закону, який забезпечує дитині нормальний розвиток та життєдіяльність. Такі умови створено державою, вони дозволяють дитині жити та формуватися як неповторна особистість, задовольняти інтереси та життєві потреби [7, с. 35].

Матяшовська Р.Ю. виокремлює дві основні групи прав дітей. До першої групи прав дітей, котрі стосуються життєдіяльності належать особисті права, зокрема: право на життя, на проживання у своїй родині, на ім'я, на щастя, на безпечне існування без експлуатації або недбаливого ставлення, на захист від жорстокого ставлення, знущань і несправедливого ставлення, на вільне вираження своєї думки, на громадянство тощо. До другої групи автор відносить права, які стосуються соціально-культурної сфери: право на освіту, здоров'я, доступ до культурних цінностей тощо. На думку автора, головним у даній групі є право на розвиток (інтелектуальний, фізичний, психологічний, розумовий і т.д.) [9, с. 110].

Заслуговує на увагу визначення прав дітей запропоноване О. І. Боднарчук «..це певні специфічні потреби та можливості, встановлені міжнародними нормами та правилами, які потрібні кожній людині віком до 18 років для існування, розвитку та досягнення зрілості»[10, с. 6]. Вчена класифікує права дітей, виходячи з їх функціонального призначення (рис. 1.1).

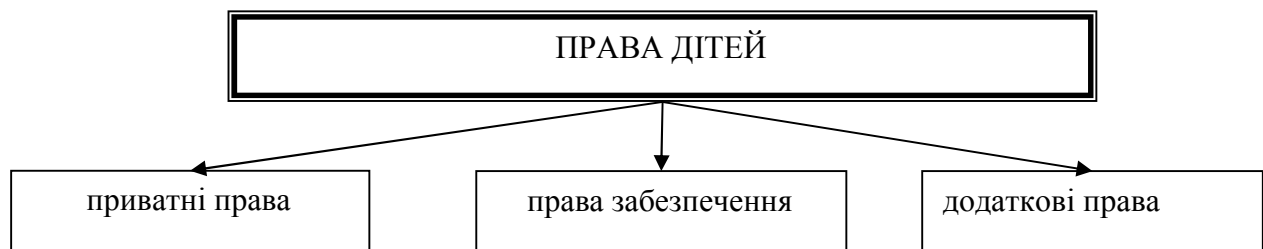

Рис. 1.1. Класифікація прав дітей

Примітка. Узагальнено за складено автором за [10, с. 6]

Так, на думку О. І. Боднарчук приватні права дітей включають право на рідну мову, право сповідувати певну релігію та культуру, право на життя, розвиток та виживання, право на власну думку, право на піклування та любов

До прав пов'язаних із забезпеченням дітей відносять соціально-культурні права, зокрема: право на освіту, на охорону здоров'я, на соціальне забезпечення, на відпочинок і дозвілля тощо.

Група додаткових прав включає особливі права, якими наділені і потребують діти без сімей, діти - інваліди; діти, які перебувають у конфлікті із законом та діти -біженці.

Дітям у всіх державах надано особливе привілейоване становище. Турбота про дітей знаходить свій прояв у різних сферах діяльності, тому охороні прав та законних інтересів дітей відводиться провідна роль. Діти, як і люди похилого віку, інваліди, вагітні жінками, душевнохворі, належать до тих осіб, які значно частіше стають об'єктом не толерантного ставлення з боку оточуючих і тому потребують особливого захисту своїх прав і законних інтересів.

Поняття «права дитини» та «інтереси дитини» тісно переплітаються і взаємодоповнюють одне інше. Так, В. Леженін уніфікував розуміння ці поняття в контексті виховного процесу в сім'ї. На думку вченого, інтереси дітей передбачають виховну діяльність батьків, котра при реалізації права на виховання, по-перше, має бути спрямована на виконання різних сторін (складових) виховання; а по-друге, повинна будуватися на основі взаєморозуміння дітей з батьками. По-третє, процес виховання повинен базуватися на правильні методи і прийоми педагогічного впливу на дитину із врахуванням її віку [11, с. 81].

Матяшовська Р.Ю. під інтересами дітей розуміє «...суб'єктивно зумовлену потребу дітей в сприятливих умовах її існування, яка знаходить об'єктивне вираження в реалізації батьками своїх прав та обов'язків, передбачених сімейним законодавством» [12, с. 14]. Вчена наголошує на ролі батьків, суспільства, держави у процесі захисту інтереси дітей «...це суб'єктивно зумовлена потреба дітей від народження до початку шкільного віку в сприятливих умовах її існування та розвитку, що забезпечується з боку батьків, суспільства, держави та має домінантне значення перед інтересами інших соціальних груп» [12, с. 14].

Необхідність посиленої турботи про дітей зумовлена їх специфічними особливостями: безпорадність, беззахисність, недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування, уразливість і відсутність власної позиції тощо.

Вищезазначене доводить необхідність захисту прав дітей, оскільки вони не можуть самостійно реалізовувати свій правовий статус, є значною мірою залежать від батьків, оточуючих, держави та суспільства.

Дитина при певних умовах може усвідомлювати, представляти та відстоювати свої права та інтереси. Однак, можливості дітей від певних чинників: віку, рівня психічного і фізичного розвитку, умов життя тощо. Дитина старшої вікової категорії може особисто реалізувати більшість своїх прав, навіть звертатися до органів державної влади, до суду для захисту своїх прав та інтересів, може приймати участь укладаючи дрібні побутові угоди, працювати, бути членом або засновувати молодіжні організації тощо, однак діти дошкільного віку не можуть самостійно забезпечити свої життєві потреби.

Особливу увагу захисту прав дітей приділяє ООН, яка ще у 1946 р. одним з перших правових актів створила Дитячий фонд ООН як міжнародну надзвичайну організацію допомоги дітям у розорених Другою світовою війною країнах Європи. У ст. 25 і 26 Загальної декларації прав людини (1948 р.) закріплено положення, що діти повинні бути об'єктом особливого захисту і допомоги [13]. Основною тезою Декларації прав дітей ООН є: «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має» [14]. Ця декларація закріплює соціальні і правові принципи захисту та благополуччя дітей на національному і міжнародному рівнях.

В Україні, як і в інших країнах світу, визначено пріоритетні напрями забезпечення прав дітей. Конституція України є основним гарантом прав дітей у нашій державі. Відповідно до неї «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним» [15].

Так, Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей на 2017–2021 рр.» [16] забезпечує функціонування та удосконалення державної системи захисту інтересів та прав дітей, зокрема:

- створення середовища, яке є дружнім до дітей у суспільстві;

- забезпечення доступності до всіх видів кваліфікованої медичної допомоги, починаючи від народження дітей;
- забезпечення найбільш раннього вияву соціальних проблем;
- запобігання порушенням прав усіх дітей через удосконалення системи надання соціальних послуг у територіальних громадах;
- модернізації системи захисту прав та інтересів дітей, котрі вчинили правопорушення, шляхом вдосконалення попереджувальних заходів [16].

Захист прав дітей не може бути ефективним без держаного гарантування і підтримки сім'ї загалом. І хоча, більшість держав визначають виховання дітей як право і обов'язок батьків, держава також зобов'язана підтримувати батьків і сім'ю. Тому, основними напрямками політики держави щодо захисту прав дітей є: підтримка сім'ї, політика держави у сфері охорони здоров'я, освіти і виховання дітей, підтримка дітей, котрі опинились в особливо складних обставинах.

На думку Веселова М.Ю. основними напрямками політики держави щодо захисту дитинства є:

- підтримка сім'ї як базова умова;
- політика держави у сфері охорони здоров'я, освіти і виховання дітей;
- розвиток державної системи підтримки дітей, котрі опинились в особливо складних обставинах [17, с. 18].

Досліджуючи соціально-правовий захист дітей з позиції державно-управлінської діяльності, Л.Кривачук наголошує, що її ефективність залежить механізму соціально-правового захисту та дотримання прав дітей, який закріплено законодавчо, так і від рівня професійної компетентності державних службовців, які працюють у зазначеній сфері [18, с. 142].

Н.Оніщенко та С.Сунегін стверджують, що «...дієвий механізм забезпечення і гарантування прав, свобод і законних інтересів дітей не може обмежуватися лише його правовим або законодавчим виміром. Механізм забезпечення прав і свобод дітей передбачає взаємодію не лише нормативно-

правових засобів, що створюють належні передумови для реалізації, охорони та захисту прав, свобод і законних інтересів дітей, а й загальносоціальних засад» [19].

А. В. Дакал довела, що гарантії, права і свободи дітей мають розглядатися узгоджено, як соціально-економічні, правові, культурно-духовні, політичні умови, засоби і способи, які спрямовано на постійне задоволення прав і свобод дітей, їх фактичну реалізацію та захист у випадку їх обмеження або порушення [20, с. 103].

Захист прав дітей потребує об'єднання зусиль органів державної влади та місцевого самоврядування, громадськості. Необхідно забезпечити, підвищення рівня поінформованості дорослих та дітей про можливості та механізм захисту конституційних прав та свобод кожної дитини.

На думку А. В. Дакал «... до напрямів державної політики у сфері захисту прав дітей належать: охорона здоров'я і сприяння здоровому способу життя дітей; покращення умов життєдіяльності дітей; забезпечення якісної освіти та виховання; підвищення дієвості державної системи підтримки дітей, котрі перебувають у складних життєвих ситуаціях» [20, с. 103].

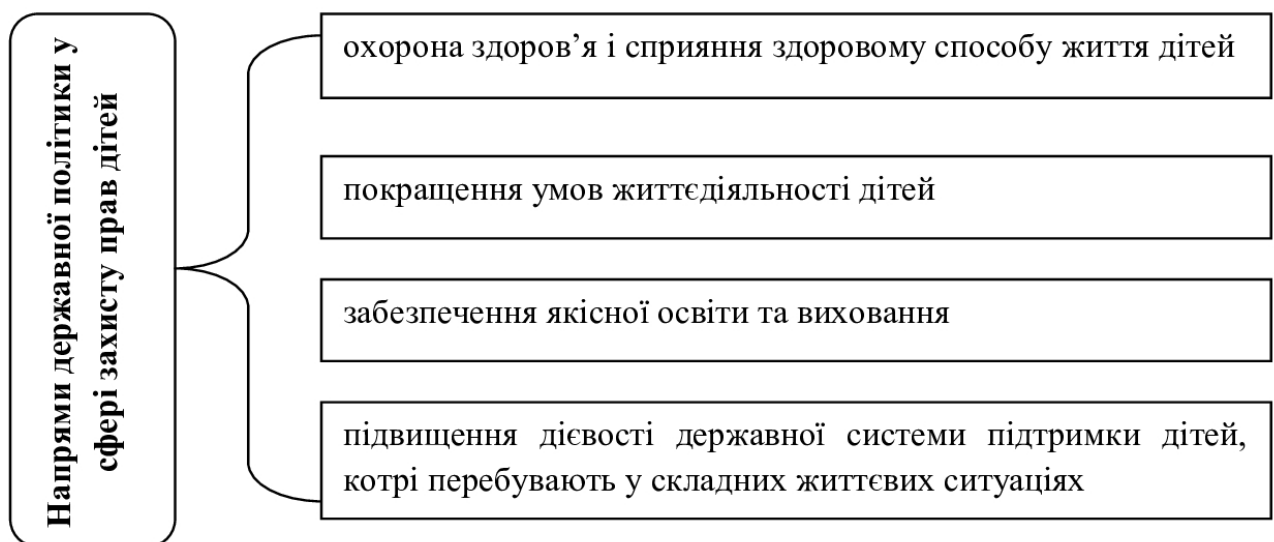

Рис. 1.2. Напрями державної політики у сфері захисту прав дітей

Примітка. Узагальнено за складено автором за [20, с. 103]

Крім того, захисту прав дітей сприятиме розроблення та реалізація єдиної державної програми виховання дітей, запровадження механізму організації дозвілля підростаючого покоління, яке буде доступним для кожній дитині, забезпечення державної підтримки діяльності різних дитячих організацій, підвищення відповідальності за порушення прав дітей [20, с. 103]

В Україні функціонує система органів державної влади та місцевого самоврядування діяльність яких спрямована на вирішення питань захисту прав дітей рис. 1.3.

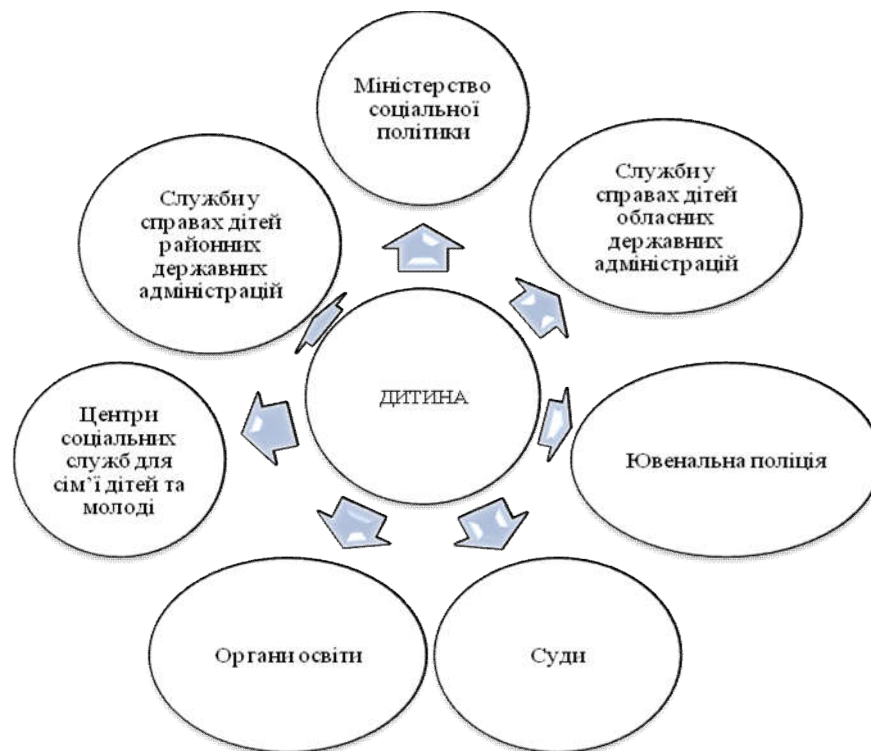

Рис. 1.3. Структура органів влади у сфері реалізації державної політики соціального захисту дітей

Примітка. Узагальнено за складено автором за [21]

Забезпечення належного рівня захисту прав дітей є складовою процесу розбудови в Україні правової, соціальної держави та входження її в загальноєвропейський простір. За таких умов питання вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням соціального захисту прав дітей є одним із пріоритетних для українського суспільства, попри військові події, економічні та соціальні негаразди.

1.2. Організаційні засади діяльності служб у справах дітей

Соціальний захист є однією з основних функцій держави, важливою складовою якого є соціальний захист дітей, в межах якого створюються належні умови для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку дітей, підготовка дітей до самостійного життя. В умовах складної політичної ситуації, зниження рівня життя населення, погіршення демографічної ситуації, військових дій на Сході України проблема соціального захисту дітей набуває особливої актуальності.

Реалізацію державної політики у сфері охорони дитинства в Україні забезпечують органи і служби у справах дітей. Відповідно до типового положення «Про службу у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації» [22] такі служби є структурним підрозділом державних адміністрацій.

Служба у справах дітей у процесі діяльності «...керується Конституцією і законами України, а також указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції і законів України, актами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства сім'ї, молоді і спорту, рішеннями голів державної адміністрації, наказами начальника служби у справах дітей» [22].

В умовах децентралізації влади держава передала органам місцевого самоврядування відповідальність за дотриманням прав дітей. У процесі обговорення питань реалізації Плану заходів «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [23] уповноважений Президента України із прав дітей Микола Кулеба, підкреслив актуальність завдання «...побудувати спроможну громаду, яка буде відповідальною за безпеку та благополуччя кожної дитини, яка проживає на її території, аби діти не відривались від сім'ї і отримали всі необхідні послуги, щоб не потрапити в інтернатні заклади. На місцевому рівні є необхідним створення дієвого механізму забезпечення прав дітей» [24]

Завдання служби у справах дітей відображено на рис. 1.4.

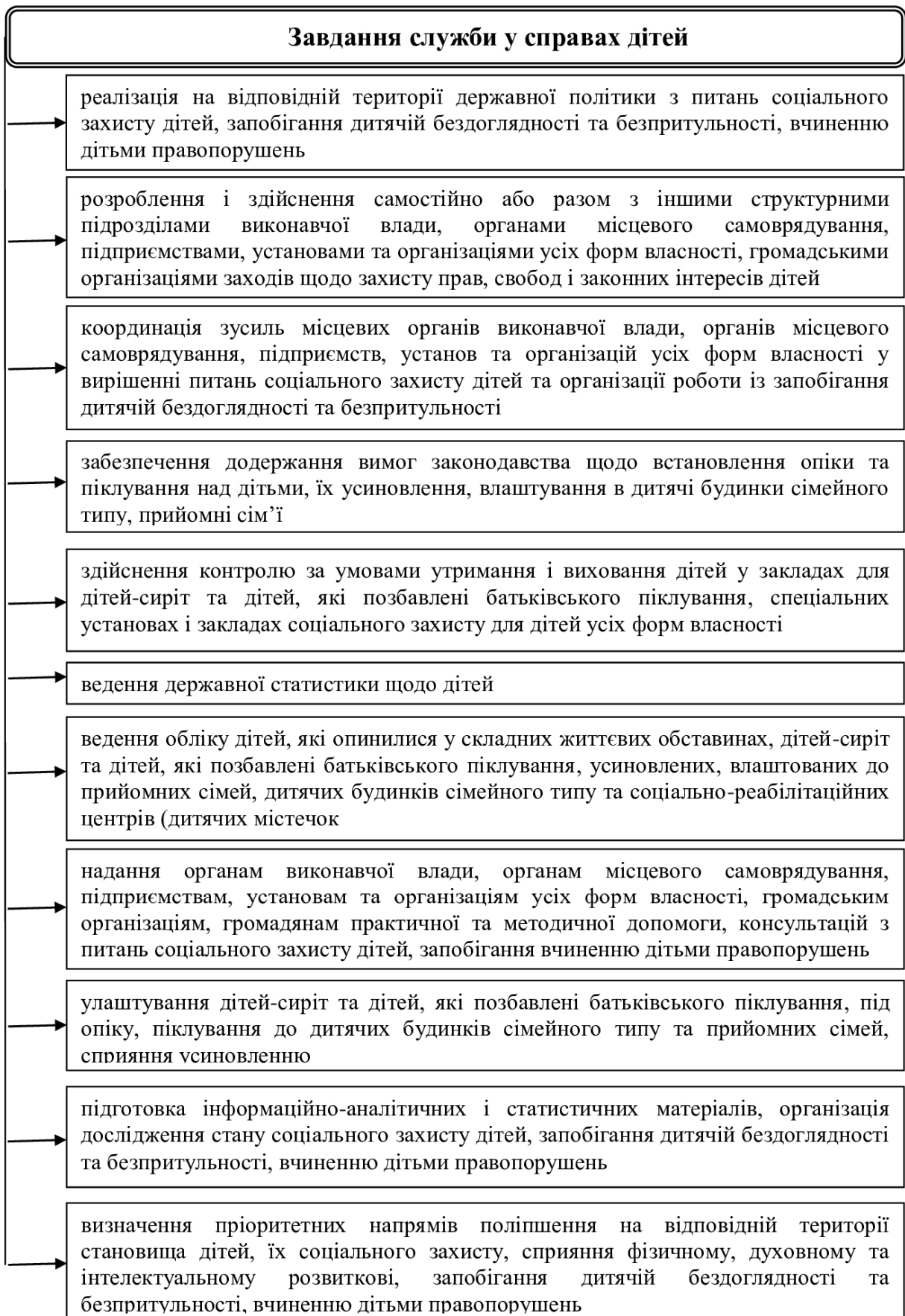

Рис. 1.4. Завдання служби у справах дітей

Примітка. Узагальнено за складено автором за [22]

Відповідно до Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [25], діяльність служби у справах дітей спирається на принципи законності, переважне використання методів виховання і переконання, котрі застосовують примусові заходи тільки після використання інших заходів впливу на поведінку дитини, гласність, іншими словами, постійне інформування щодо стану справ стосовно захисту прав дітей, правопорушень, здійснених дітьми, діяльності органів виконавчої влади у справах сім'ї, молоді та дітей, спеціальних закладів і установ соціального захисту для дітей, поширення статистичної інформації, яка стосується захисту прав дітей, не розголошення інформації про дітей, котрі скоїли правопорушення та до яких застосовуються профілактичні заходи, недопустимість приниження гідності та честі дітей, неприпустимість жорстокого поводження з дітьми [25] (рис. 1.5).

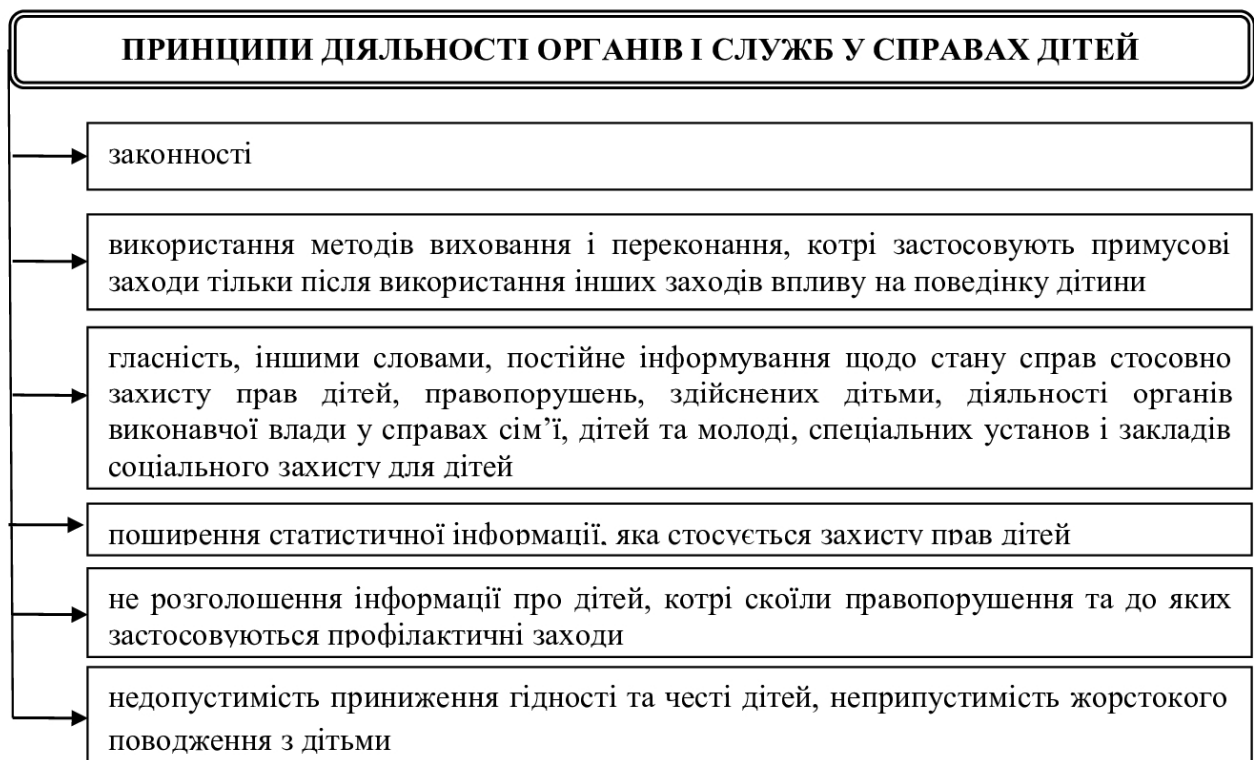

Рис. 1.5. Принципи діяльності органів і служб у справах дітей

Примітка. Узагальнено за складено автором за [25]

Служби у справах дітей відповідно до завдань займається організацією та розробленням заходів, які спрямовані поліпшувати становище дітей, їхній фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток, а також запобігають дитячій бездоглядності, безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень.

До повноважень служби у справах дітей належить оформлення документів для влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, під опіку, до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу, сприяння усиновленню.

Здійснення контролю «... за умовами проживання і виховання дітей у спеціальних виховних установах Державного департаменту з питань виконання покарань, дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, у сім'ях опікунів, піклувальників, дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях» [25] також покладено на служби у справах дітей.

Надання організаційної та методичної допомоги центрам соціально-психологічної реабілітації та притулком для дітей, соціально-реабілітаційним центрам (дитячим містечкам), здійснення безпосереднього контролю за їх діяльністю покладено на службу у справах дітей.

Разом із кримінальною міліцією служба у справах дітей проводить заходи спрямовані на недопущення вчиненню дітьми правопорушень, виявляє причини, що сприяють дитячій бездоглядності та безпритульності, веде облік дітей, котрі опинилися у складних життєвих обставинах, організовує роботу щодо соціального захисту дітей.

Значна робота ведеться службою у справах дітей із потенційними усиновлювачами, опікунами, піклувальниками, батькам-вихователями, прийомними батьками, яким надається інформація про дітей, котрі перебувають на обліку, надає направлення в заклади для налагодження психологічних контактів з дитиною, обстежує житлово-побутові умови потенційних опікунів та піклувальників.

До повноважень служб у справах дітей входить перевірка умов проживання та виховання дитини у сім'ях опікунів чи піклувальників в межах

складеного графіку та складає звіти про виховання, розвиток та проживання дітей у будинках сімейного типу, а також у прийомних сім'ях.

Лише із письмового дозволу служби у справах дітей може бути звільнений за ініціативою власника підприємства (будь-якої форми власності) працівник молодший за 18 років.

Служба у справах дітей Хмельницької районної державної адміністрації є її структурним підрозділом (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Служба у справах дітей у структурі Хмельницької районної державної адміністрації

Примітка. Узагальнено за складено автором за [27]

До складу служби у справах дітей Хмельницької районної державної адміністрації належить сектор опіки і піклування, усиновлення і сімейних форм виховання. Функціями цього сектору є сприяння влаштуванню дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, здійснення заходів, які спрямовані на захист прав й інтересів дітей, котрі виховуються в сім'ях опікунів, в закладах освіти для дітей та потребують соціальної допомоги або реабілітації [28].

До функцій сектору опіки і піклування, усиновлення і сімейних форм виховання належить виявлення та ведення обліку дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, дітей, котрих виховують опікуни чи піклувальники, дітей, котрі не забезпечені необхідними умовами життя та навчання, дітей, котрі залишили освітні заклади або потребують допомоги при працевлаштуванні.

Важлива роль сектору опіки і піклування, усиновлення і сімейних форм виховання у процесах встановлення опіки (піклування) над дітьми. Саме цей підрозділ готує для опікунської ради всі потрібні документи, веде роз'яснювальну роботу з опікунами (піклувальниками) щодо соціально-правового захисту підопічних дітей здійснює контроль за умовами утримання, навчання, виховання таких дітей.

Працівники сектору опіки і піклування, усиновлення і сімейних форм виховання ведуть облік:

- дітей, котрі перебувають під опікою (піклуванням);
- дітей-сиріт, котрих позбавлено батьківського піклування, які передані на виховання у дитячі будинки сімейного типу та прийомні сім'ї;
- усиновлених дітей;
- дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено х батьківського піклування, які можуть бути усиновлені;
- дітей, котрі направлені в інтернатні заклади для дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування;
- осіб, котрі бажають усиновити дитину [28].

Служба у справах дітей діє на підставі Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [25]. У цьому законі визначено, що «...забезпечення прав дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки дітям і профілактики серед них правопорушень покладається в межах визначеної компетенції на: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей; центральний орган

виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей; відповідні структурні підрозділи обласних, Київської, міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад; уповноважені школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти; центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я; спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України; притулки для дітей; центри соціально-психологічної реабілітації дітей; соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка)» [25].

Чинним законодавством передбачено, що діяльність служб у справах дітей покладено завдання вирішувати питання пов'язані із соціальним захистом дітей та організацією роботи по запобіганню дитячій бездоглядності; здійсненню контрольних заходів за умовами проживання та виховання дітей у закладах для дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, закладах соціального захисту для дітей та спеціальних установах незалежно від форми власності; ведення обліку дітей, котрі опинились у складних життєвих ситуаціях, дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, влаштованих до прийомних сімей, усиновлених, соціально-реабілітаційних центрів та дитячих будинків сімейного типу; провадження роботи із соціально-правового захисту дітей, запобігання правопорушенням та бездоглядності серед них, соціально-психологічної реабілітації уразливих категорій дітей, координація та контроль діяльності служби у справах дітей тощо [25].

Підсумовуючи зауважимо, що в Україні система органів та служб у справах дітей має досить розгалужену структуру, у якій кожен підрозділ здійснює певну компетенцію для захисту прав дітей.

Висновки до розділу 1

Охорона дитинства визначена стратегічним загальнонаціональним пріоритетом багатьох країн світу. Турбуючись про дитинство, держава зміцнює майбутні трудові ресурси, забезпечує стабільність добробуту населення, готує громадян, здатних ефективно управляти державними та суспільними справами. Подальший розвиток нації, спільноти, держави у майбутньому залежить від того, якими виросте підростаюче покоління, тому з огляду на існуючі соціальні виклики діяльність у сфері охорони дитинства в Україні має важливе стратегічне значення.

Необхідність посиленої турботи про дітей зумовлена їх специфічними особливостями: беспорядність, беззахисність, недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування, уразливість і відсутність власної позиції тощо. Вищезазначене доводить необхідність захисту прав дітей, оскільки вони не можуть самостійно реалізовувати свій правовий статус, є значною мірою залежать від батьків, оточуючих, держави та суспільства.

Основними напрямками політики держави щодо захисту дитинства є:

- підтримка сім'ї як базова умова;
- політика держави у сфері охорони здоров'я, освіти і виховання дітей;
- розвиток державної системи підтримки дітей, котрі опинились в особливо складних обставинах.

В Україні функціонує система органів державної влади та місцевого самоврядування діяльність яких спрямована на вирішення питань захисту прав дітей.

Реалізацію державної політики у сфері охорони дитинства в Україні забезпечують органи і служби у справах дітей, котрі є структурними підрозділами державних адміністрацій.

Служби у справах дітей відповідно до завдань займається організацією та розробленням заходів, які спрямовані поліпшувати становище дітей, їхній

фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток, а також запобігають дитячій бездоглядності, безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень.

До повноважень служби у справах дітей належить оформлення документів для влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, під опіку, до прийомних сімей чи будинків сімейного типу, сприяння усиновленню.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ

2.1. Оцінка сучасного стану функціонування сімейних форм виховання в Україні

Створення умов для повноцінного життя та розвитку кожної дитини, захисту її прав є одним із головних завдань державної соціальної політики, для виконання якого урядом України здійснюються стратегічні заходи. Однак є діти, котрі через складні життєві обставини потребують особливої соціальної уваги та підтримки.

В Україні на загально державному рівні визнано невідповідність інтернатної форми утримання дітей, оскільки вона хоча і забезпечує вирішення проблеми фізичного виживання дітей при відсутності турботи рідних батьків, однак вона не сприяє ефективному процесу їхньої соціалізації. Пошук ефективних умов розвитку осиротілих дітей потребує не соціальної ізоляції, а інтеграції їх у соціум, що можна забезпечити відповідними пріоритетами у державній політиці стосовно сімейних форм влаштування дітей.

Згідно чинного законодавства, в Україні юридично визнано такі сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування: опіка (піклування), усиновлення, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу [29]. Варто зазначити, що серед основних завдань держави головним досягненням за 2017–2020 рр. є розвиток сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. У результаті розроблення та реалізації «Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки» [23] та активізації роботи місцевих органів влади та громадських організацій щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, під опіку чи піклування у будинки сімейного типу, прийомні сім'ї на початок 2021 р. в Україні функціонувало:

- 1235 дитячих будинків сімейного типу;
- 3172 прийомних сімей;
- під опікою, піклуванням перебуває 64 тис. дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування [30].

Таблиця 2.1

Динаміка кількості прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу та дітей, виховуються в них

Показники	2019 р.	2020 р.		
	К-сть	К-сть	абсолютн. приріст	темп зрост., %
Прийомні сім'ї	3346	3172	174	94,8
Діти, що вихов. в прийомних сім'ях	4245	4392	147	103,5
Дитячі будинки сімейного типу	1153	1235	82	107,1
Діти, що вихов. в дитячих будинках	9813	10124	311	103,2

Примітка. Складено за розраховано за [30]

Як видно із показників табл. 2.1, кількість прийомних сімей у 2020 р. порівняно із попереднім роком зменшилася (у порівнянні із 2019 р. на 174 сім'ї), а чисельність дитячих будинків зросла (у порівнянні з 2019 р. 82 сім'ї). Разом з тим, загальна кількість дітей, котрі виховуються в цих сім'ях, зросла і на кінець 2020 р. загальна кількість дітей в прийомних сім'ях, будинках сімейного типу складала 14516 дітей при цьому їх загальна кількість зросла порівняно із 2019 р. на 458 дітей.

За ступенем пріоритетності серед форм влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, перше місце займає усиновлення, яке є дією великої соціальної ваги, проявом гуманізму і жертвності, а також реалізацією природної потреби материнства та батьківства і водночас захист від самотності.

Головною ідеєю інституту всиновлення є турбота про дітей, котрі втратили батьків або із тих або інших причин вони позбавлені батьківського піклування, є створення середовища, котре є характерним для сім'ї (турбота

про дітей, їх виховання, спілкування із дорослими, їх матеріальне забезпечення). Надаючи велике значення сімейному вихованню дітей, держава різними способами сприяє розвитку усиновлення.

Проблема сирітства існує майже у всьому світі. В Україні у сучасних умовах проблема поліпшення становища дітей, котрі залишилися без батьківської опіки, набуває особливої значущості [31, с. 97]. Створення хороших умов для життя та розвитку кожного із дітей, захисту їх прав є одним із головних завдань державної соціальної політики, для виконання якого Уряд України здійснює суттєві кроки. Однак є діти, котрі через складні життєві обставини потребують підвищеної соціальної підтримки та уваги.

Оптимальною умовою гармонійного розвитку та виховання дітей є сімейне виховання. Тому одним із першочергових завдань державної політики у сфері захисту прав дітей є забезпечення можливості кожній дитині зростати у сімейному оточенні, в тому числі й дітям-сиротам та дітям, позбавлених батьківського піклування, які з тих чи інших причин залишилися без батьківської опіки [32].

Кількість таких дітей в Україні у 2020 р. становила близько 68,5 тисячі осіб і кожна така із дітей потребує підвищеної уваги з боку держави [30] (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Динаміка загальної кількості дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування у 2015–2020 рр.

Показники	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Кількість дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування	73183	71178	70240	69352	68877	68533
Абсолютний приріст	-	-2005	-938	-888	-475	-344

Примітка. Складено за розраховано за [32; 33]

Як бачимо із показників табл. 2.2, упродовж 2015–2020 рр. зберігалась тенденція зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Разом з тим кількість дітей, котрі упродовж року отримали статус дітини-сироти чи дитини, котра позбавлена батьківського піклування, в останні роки залишається сталою у межах 10 тис. осіб (станом на кінець 2019 р. – 10 173, 2018 р. – 9 562, 2015 р. – 10 173 дітей). Тому, при зменшенні кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, їх частка у загальній кількості дітей в Україні залишається достатньо високою, що доводить необхідність змін у підходах щодо забезпечення права дітей на сімейне виховання (рис. 2.1) [32].

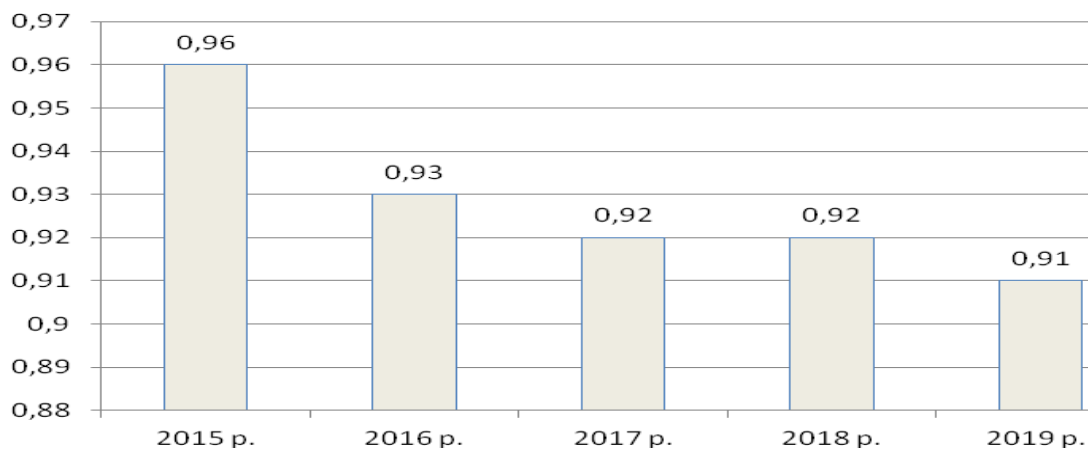

Рис. 2.1. Частка дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, у загальній кількості дітей в Україні, % [32]

Враховуючи найкращі інтереси дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, насамперед розглядаються питання їх передачі на виховання до сімейних форм улаштування. Пріоритетною формою є усиновлення, адже саме стаючи повноцінним членом нової родини дитина має змогу відчувати себе найбільш захищеною. Однак із майже 69 тис. дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, законодавчі підстави для всиновлення мають лише близько 16 тис. дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено

батьківського піклування, переважна більшість з них це діти від 10 до 18 років, які мають братів/сестер, та мають різні захворювання [32].

Важливим для розуміння масштабу проблеми сирітства в Україні, як біологічного, так і соціального, також є те, що більшість дітей, котрими опікується держава, залишаються під її пильною увагою до досягнення повноліття. Так, щороку 10 тисяч дітей сиротіють (алкоголізм, наркоманія, безвідповідальне ставлення батьків, жорстоке поводження з дитиною).

Проблема бездоглядності, соціального сирітства частини дітей може бути вирішена шляхом реалізації заходів спрямованих на загальне соціально-економічне та демографічне оздоровлення українського суспільства, через покращення економічної ситуації в державі, при подоланні таких соціальних негараздів, як наркоманія, алкоголізм та насильство. Лише активна позиція держави і громадських організацій у сфері запобігання вищезгаданим явищам може дати позитивні результати. Враховуючи, що ставлення держави до проблем дітей, котрих позбавлено батьківського піклування та дітей-сиріт є показником розвитку суспільства – основою державної політики щодо захисту цих дітей, має стати створення дієвої нормативної правової бази у сфері захисту їх прав і соціальних гарантій.

Найкращою формою улаштування дітей є усиновлення. Процес всиновлення регламентується Сімейним кодексом України, Цивільним кодексом України, постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» [34]. Останніми роками відбулися зміни щодо запиту потенційних усиновлювачів стосовно віку дітей. Раніше кандидатами переважно віддавалася перевага дітям до 1 року, то в нинішній час вік дітей, яких хочуть всиновити, коливається від 2 до 3 років. Переважно потенційні усиновлювачі пояснюють такий вибір небажанням втратити на тривалий час робот, або взагалі ризик її втрати. Потенційні усиновлювачі часто висловлюють готовність та усиновлюють двох біологічно рідних дітей, якщо їх вік до 6-7 років. Більш складна ситуація складається, якщо один із братів чи сестер підліткового віку.

Кількість всиновлених дітей за 2010–2020 рр. подана у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Динаміка кількості усиновлених дітей у 2010–2020 рр.

	Кількість дітей, усиновлених протягом року	Із них:				Загальна кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування на кінець року
		громадянами України		іноземними громадянами		
		усиновлено дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування	усиновлено дітей, котрі проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	усиновлено дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування	усиновлено дітей, котрі проживають з одним із батьків і усиновлені вітчимою (мачухою)	
2010	4865	2247	1369	1202	47	98119
2011	4416	2114	1298	970	34	95956
2012	4079	2016	1225	806	32	92865
2013	3732	1843	1180	674	35	90772
2014	3218	1591	1075	524	28	83716
2015	3212	1489	1319	379	25	73183
2016	2963	1490	1062	394	17	71178
2017	2925	1518	1071	323	13	70240
2018	2902	1490	1056	321	11	69352
2019	2878	1435	1056	375	12	68877
2020	1964	992	717	247	8	68533

Примітка: складено та систематизовано автором за [35; 36]

Аналіз даних табл. 2.3 показує, що впродовж 2010–2020 рр. не спостерігалася тенденція до зростання загальної кількості усиновлених дітей. Відтак, впродовж 2010–2020 рр. відбулося зменшення усиновлення майже в 2,5 рази.

Показники табл. 2.3 свідчать, що усиновлення дітей у сім'ї громадян України майже в 4 рази переважає над міждержавним. У 2019 р. кількість дітей, усиновлених громадянами України, збільшилася на 6% у порівнянні з 2018 р., однак це майже на 4% менше ніж у 2015 р. Така ситуація обумовлена декількома факторами. Одним із них є зменшення бажання українців на всиновлення. Так, у 2019 р. на обліку громадян України, котрі бажають усиновити дитину-сироту чи дитину, котра позбавлена батьківського

піклування, перебувало лише близько 1400 сімей та одиноких громадян, у 2018 р. – 1 650 сімей та одиноких громадян [32].

За даними служби у справах дітей та за результатами ряду соціологічних досліджень (Український інститут соціальних досліджень, 2019 р.) мотивація, котру висловили потенційні усиновлювачі готові прийняти дітей-сиріт, дітей, котрі позбавлені батьківського піклування у 75% зумовлена бажанням реалізувати себе як батьки, у 20% – заміщенням біологічних дітей, яких батьки втратили, у 5% – інші причини, зокрема, соціальне схвалення, релігійні переконання, відпрацювання власної травматизації та бажання покращити імідж.

Аналіз даних свідчить, що переважаючою віковою групою серед потенційних усиновлювачів є громадяни віком 35–49 років (52%), далі – 28–34 років (39%), у вікових групах до 28 років і старші ніж 50 років мають по 5% і 4% відповідно [37].

Наступною формою, котра забезпечує дітям-сиротам та дітям, котрі позбавлені батьківського піклування можливість виховуватися у сім'ї є опіка і піклування. Опіка може встановлюватися над дитиною, котра не досягла віку 14 років, а піклування встановлюється над дитиною віком від 14 до 18 років органами опіки і піклування або навіть судом.

Суттєва різниця між опікою і піклуванням полягає у тому, що дитина до 14 років (є малолітньою особою) має лише часткову цивільну дієздатність, тому опікун здійснює захист її прав і інтересів від імені дитини. Дитина віком від 14 до 18 років (є неповнолітньою особою) набуває неповної цивільної дієздатності, яка передбачає розширення прав, що проявляється у можливості самостійно розпоряджатись власними доходами, результатами інтелектуальної або творчої діяльності, здійснювати фінансові операції при наявності згоди батьків чи піклувальників. Рівень самостійності вихованця визначає певну правову діяльність опікунів і піклувальників [38, с. 20].

Відповідно до частини 7 статті 1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених, батьківського піклування» [29], під встановленням опіки або

піклування розуміють улаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування у сім'ї громадян України, котрі переважно перебувають у родинних відносинах із цими дітьми, для забезпечення їх виховання, освіти, захисту їх прав та інтересів [29]. Такий підхід історично сформувався та має виражений характер та розрахований на підтримання дитиною існуючих родинних зв'язків.

Дитячий будинок сімейного типу, представляє собою окрему сім'ю, котра створюється при бажанні подружжя чи однієї особи, котра не перебуває у шлюбі. Така сім'я може взяти на виховання та спільне проживання не менше як п'ять дітей-сиріт або дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Дитячий будинок сімейного типу створений з метою забезпечення хороших умов для виховання у сімейному оточенні дітей, котрих позбавлено батьківського піклування та дітей-сиріт. Особи, котрі беруть на себе зобов'язання щодо виховання дітей, набувають статус батьків-вихователів. Діти, котрих влаштовано до дитячого будинку сімейного типу стають вихованцями, при цьому не втрачають статусу дітей-сироти або дитини, котра позбавлена батьківського піклування. Вихованці живуть у закладі до досягнення ними повноліття, а у випадку продовження навчання в професійно-технічному або у вищому навчальному закладі I- IV рівнів акредитації – аж до його закінчення, однак не пізніше як до досягнення вихованцем 23-річного віку. У табл. 2.4, відображено кількість будинків сімейного типу і кількість прийомних сімей за місцем розташування.

Таблиця 2.4

Кількість дитячих будинків сімейного типу та кількість прийомних сімей за місцем розташування у 2020 р. [40]

Показники	Кількість дитбудинків сімейного типу	У них дітей, осіб		Кількість прийомних сімей	У них дітей, осіб	
		Вихованців	Рідних дітей		Вихованців	Рідних дітей
Всього	1235	8534	938	3172	5982	1767
Міська місцевість	649	4501	491	1554	2808	849
Сільська місцевість	586	4033	447	1618	3174	918

Держава надає сім'ї, котра бере на виховання дитину соціальну та матеріальну підтримку. Обов'язковою умовою утворення дитячого будинку є проходження курсу підготовки для претендентів стати батьками-вихователями і створити прийомну сім'ю або дитячий будинок сімейного типу. Проведення таких курсів організують центри соціальних служб для сім'ї, молоді та дітей. За результатами тренінгів (курсів) спеціалісти центру соціальних служб видають довідку про проходження навчання та рекомендацію для служб у справах дітей про занесення до банку імовірних опікунів, усиновителів, піклувальників, батьків - вихователів, прийомних сімей.

Рішення про утворення будинку сімейного типу приймається відповідною районною державною адміністрацією, виконавчим комітетом міської ради на підставі клопотання (заяви) від особи, яка виявила бажання утворити такий будинок.

Контроль за умовами виховання та проживання дітей-вихованців здійснюють органи опіки і піклування, а також служби у справах дітей. Один раз на рік представники від служби у справах дітей готують звіт про стан проживання, виховання та розвитку дітей у дитячому будинку сімейного типу. Утримання дитячих будинків сімейного типу здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

Практичний досвід функціонування будинків сімейного типу свідчить, що їх соціальні функції не відрізняються від функціонування біологічної сім'ї. Разом з тим, є особливості, які характерні виключно дитячому будинку сімейного типу:

- батьки-вихователі біологічно не пов'язані із прийомними дітьми;
- батьки-вихователі мають виконувати обов'язки як вихователів, так і господарів всієї родини;
- сім'я має вирішувати завдання корекції та виправлення вад розвитку своїх вихованців, їх відставання у розвитку або занедбаності здоров'я, сприяти подоланню наслідків психічних травм [31, с. 19].

Ще однією формою альтернативного виховання дітей-сиріт або дітей, котрі позбавлені батьківського піклування є влаштування їх до прийомної сім'ї.

Прийомною сім'єю називається така, котра взяла із державних дитячих інтернатних закладів від 1 до 4 дітей на спільне проживання з метою їх виховання (кількість дітей у такій сім'ї (рідних і прийомних) не має перевищувати 5 осіб). Прийомна сім'я відрізняється від дитячого будинку сімейного типу тим, що дитина влаштовується і проживає на житловій площі прийомних батьків.

Інститут прийомної сім'ї функціонує на всій території України відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю» [41].

Сім'я отримує статус «прийомної» після прийняття рішення місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування, котрий документально підтверджує про її створення. Прийомні батьки-вихователі забирають дитину на проживання на власну житлову площу, при цьому ніяких пілг для покращення житлових умов законодавством не передбачено.

Розвиток форм сімейного виховання є невід'ємною частиною реформування системи соціального захисту дітей-сиріт. Метою впровадження сімейного виховання є задоволення права дітей на розвиток у сім'ї, у територіальній громаді, іншими словами виховання дітей за місцем їх проживання; створення умов для фізичного, духовного та розумового розвитку будь-якої дитини; утворення та функціонування закладів нового типу у яких панують сімейні форми виховання; запобігання подальшому поширенню сирітства; посилення відповідальності органів місцевого самоврядування за дієвий соціальний захист дітей; активізація діяльності територіальної громади у сфері захисту прав дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Процес розвитку форм сімейного виховання є непростим для усіх його учасників: дітей, котрі зазнали психологічних травм та потребують кваліфікованої допомоги; громадян, котрі беруть на виховання дітей та членів їх сімей; державних органів та служб, повноваженнями яких є забезпечення повноцінного функціонування сімейних форм виховання; держави у процесі розроблення та реалізації соціальної політики.

2.2. Захист житлових та майнових прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування

Відсутність житла – одна з найгостріших проблем для дітей, котрі випускаються в доросле життя із прийомних сімей, інтернатних закладів, дитячих будинків сімейного типу, із-під піклування.

Статтею 25, Закону України «Про охорону дитинства» [42] визначено, що діти-сироти та діти, котрі позбавлені батьківського піклування, які ще до їх передачі під опіку або піклування, влаштування у прийомні сім'ї, будинки сімейного типу, заклади для дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, не мали упорядкованого житла чи вселення таких дітей у приміщення, яке зберігалось за ними є неможливим унаслідок його знищення або пошкодження чи з інших поважних причин, котрі роблять неможливим проживання там дітей, мають забезпечуватися позачергово упорядкованим житлом за місцем їх народження або де вони раніше проживали ще до влаштування в сім'ї громадян або у інтернатні заклади [42].

Відповідно до чинного законодавства держава зобов'язана піклуватися і захищати житлові права дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування» [43], встановлено два основні напрями захисту житлових прав дітей вище зазначених категорій, зокрема:

- збереження житла, котре належить вищезгаданим дітям на правах власності чи на правах користування;
- надання нового житла для проживання.

Крім того, Законом України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування» [43] передбачено, що за дітьми-сиротами та дітьми, котрі позбавлені батьківського піклування зберігається право на житло, у якому вони раніше проживали із батьками чи іншими родичами до моменту встановлення опіки чи піклування або до влаштування в дитячі будинки сімейного типу чи

прийомні сім'ї або заклади для дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування [43].

Інформацію про стан утримання житла, яке належить дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування, на праві власності (користування) відображено у табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Стан утримання житла, яке належить дітям-сиротам і дітям,
позбавленим батьківського піклування, на праві власності (користування)
на кінець 2020 р. [44]**

Показники	Загальна кількість дітей	З них				
		над якими встановлено опіку, піклування	передані в прийомні сім'ї	передані до дитбудинків сімейного типу	передані до закладів для дітей-сиріт	інші заклади
Усього	44337	34830	2697	3941	1786	1083
У придатному для проживання стані	43048	34264	2478	3631	1644	1031
У непридатному для проживання стані	1289	566	219	310	142	52

Проаналізувавши табл. 2.5 зазначимо, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування мають у користуванні житло придатне для проживання. Однак цей факт не говорить про те, що вони забезпечені житлом. Вони проживають у помешканнях опікунів, піклувальників, прийомних батьків та батьків-вихователів та мають право на користування ним.

Таблиця 2.6

**Якісні показники забезпечення житлом дітей-сиріт та дітей, котрих
позбавлено батьківського піклування на кінець 2020 р.**

Показники	Загальна кількість дітей	З них					
		над якими встановлено опіку, піклування	передані в прийомні сім'ї	передані до дитбудинків сімейного типу	передані до закладів для дітей-сиріт	Інші заклади	
Всього, осіб	44337	34830	2697	3941	1786	1083	
У придатному для проживання стані	осіб	43048	34264	2478	3631	1644	1031
	%	97,1	77,3	5,6	8,2	3,7	2,3
У непридатному для проживання стані	осіб	1289	566	219	310	142	52
	%	2,9	1,3	0,5	0,7	0,3	0,1

Примітка: Складено та розраховано за [44]

Як бачимо (табл. 2.6), діти, котрі перебувають під опікою чи піклуванням краще забезпечені житлом, зокрема: 77,3% таких дітей забезпечені житлом, котре придатне для проживання .

Оцінка показників представлених у табл. 2.6 свідчить, що близько 3% дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування забезпечені житлом, яке є непридатним для проживання. Аналізуючи стан утримання житла, котре належить дітям-сиротам та дітям, котрі позбавлені батьківського піклування, на праві власності (користування), варто відмітити, що 3% житла перебуває у непридатному для проживання стані. Зважаючи на те, що відповідно до чинного законодавства діти-сироти і діти, котрі позбавлені батьківського піклування і у яких немає житла при досягненні ними 16 років мають право стати на квартирний та соціальний квартирний облік за місцем народження або проживання. Упродовж місяця після досягнення 18 років держава повинна забезпечити таких дітей соціальним житлом до того часу, коли їм буде надано благоустроєне житлове приміщення для постійного проживання. Соціальне житло, котре надається дітям-сиротам та дітям, котрі позбавлені батьківського піклування для проживання, має відповідати як санітарним, так і технічним вимогам.

Відповідальність за повне збереження житла і повернення його дітям для користування після завершення терміну перебування дитини у сім'ї піклувальника або опікуна, у прийомній сім'ї, дитячому будинку сімейного типу чи інтернатному закладі для дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, несуть місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування, які знаходяться за місцем розташування такого нерухомого майна [31, с. 229].

Одне із важливих завдань держави на сучасному етапі є забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. Це завдання реалізується у процесі сприяння при постановці на квартирний облік та соціальний квартирний облік, при наданні соціального житла, при наданні житлового приміщення у соціальному гуртожитку.

У випадку якщо в дітей-сиріт, дітей, котрі позбавлені батьківського піклування, відсутнє житло, котре належить їм на праві власності чи праві користування, або якщо неможливо повернутися у це житло, то після досягнення дитиною 16 років вона має право стати як на квартирний облік, так і на соціальний квартирний облік за місцем свого народження чи проживання до моменту встановлення опіки чи піклування, до влаштування її у прийомну сім'ю, дитячий будинок сімейного типу, у інтернатні заклади для дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

На соціальний квартирний облік можуть братися громадяни України, котрі користуються правом на соціальне житло у відповідності до Закону України «Про житловий фонд соціального призначення» [45]. Соціальний квартирний облік здійснюється відповідно до «Порядку взяття громадян на соціальний квартирний облік, їх перебування на такому обліку та зняття з нього» [46].

Заява про доцільність реєстрації на квартирний облік та соціальний квартирний облік може подаватися як службою у справа дітей, так і опікуном або піклувальником, батьками-вихователями, прийомними батьками, адміністрацією закладу, де виховується дитина.

Законодавчо встановлено, що у випадку, якщо у дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування після завершення перебування у інтернатних закладах чи дитячому будинку сімейного типу або прийомній сім'ї або завершення терміну опіки чи піклування відсутнє житло, то тоді місцеві державні адміністрації або органи місцевого самоврядування мають протягом місяця забезпечити їх впорядкованим соціальним житлом. Варто зауважити, що в сучасних умовах соціально-економічного розвитку держави, виконання такої норми законодавства є неможливим.

Соціальне житло – є житлом із житлового фонду соціального призначення, котре надається громадянам України, котрі потребують соціального захисту, для користування за договором найму на певний строк [56, с. 54].

Наявність житла у дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, рівень забезпечення їх житлом після досягнення ними 18 років можна проаналізувати у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Наявність житла у дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, та забезпечення їх житлом після досягнення повноліття у 2020 р. [44]

	Кількість дітей, котрі досягли повноліття	З них				Кількість дітей, котрі отримали за звітний період	
		мають житло		перебувають на квартирному обліку	потребують взяття на квартирний облік	желе приміщення	житло з фонду соціального призначення
		у придатному стані	у непридатному стані				
Усього	7960	4835	212	3289	481	261	134
над якими встановлено піклування	5657	3855	88	2028	296	168	32
передані в прийомні сім'ї	571	238	30	343	35	16	13
передані в дитячі будинки сімейного типу	557	231	38	340	26	19	18
Випускники закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	1175	511	56	578	124	58	71

Механізм забезпечення соціальним житлом дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування затверджено Кабінетом Міністрів України.

Вивчаючи питання забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, згідно із даними поданих в табл. 2.7, 481 дітей, потребують взяття на квартирний облік. І хоча після закінчення перебування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, у інтернатних закладах, дитячих будинках сімейного типу, прийомних сім'ях або після завершення терміну піклування за такими дітьми та при відсутності у цих дітей права на житло відповідні державні адміністрації, органи місцевого

самоврядування мають забезпечити дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування упродовж місяця поза чергою упорядкованим соціальним житлом.

Зважаючи на важливість порушеного питання та вкрай незадовільний стан щодо забезпечення дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування житлом за рахунок коштів місцевих бюджетів починаючи з 2017 р. надано субвенції місцевим бюджетам із державного бюджету на будівельно-ремонтні, проектні роботи, для придбання житла і приміщень для подальшого розвитку сімейних та інших форм виховання, які наближені до сімейних, а також забезпечення житлом дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

Субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на проектні, будівельно-ремонтні роботи, придбання житла та приміщень для розвитку сімейних та інших форм виховання, наближених до сімейних, та забезпечення житлом дітей-сиріт, дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, осіб з їх числа за 2020 р. [51]

	План	Факт	Рівень виконання, %
* Обласний бюджет Вінницької області	38,2	38,2	99,9
* Обласний бюджет Волинської області	10,5	10,3	98,2
Обласний бюджет Дніпропетровської області	90,4	88,6	98,0
Обласний бюджет Житомирської області	26,7	26,5	99,2
Обласний бюджет Закарпатської області	21,3	21,1	99,1
Обласний бюджет Івано-Франківської області	8,0	7,6	95,3
Обласний бюджет Київської області	15,8	15,7	99,2
Обласний бюджет Кіровоградської області	50,7	506,6	99,8
Обласний бюджет Луганської області	17,8	17,6	98,9
Обласний бюджет Львівської області	12,9	12,9	100,0
Обласний бюджет Миколаївської області	58,6	55,6	94,8
Обласний бюджет Одеської області	66,8	66,8	100,0
Обласний бюджет Полтавської області	24,3	24,0	98,7
Обласний бюджет Рівненської області	33,4	33,2	99,5
Обласний бюджет Сумської області	29,4	29,3	99,6
Обласний бюджет Тернопільської області	11,5	11,5	100,0
Обласний бюджет Харківської області	32,1	31,3	97,4
Обласний бюджет Херсонської області	36,5	36,5	100,0
Обласний бюджет Хмельницької області	27,6	27,5	99,6
Обласний бюджет Черкаської області	22,7	21,8	96,0
Обласний бюджет Чернівецької області	14,5	14,4	99,0
Обласний бюджет Чернігівської області	34,2	34,2	99,9
Бюджет міста Києва	11,6	11,3	96,7
ВСЬОГО	795,4	784,7	98,7

Примітка: Складено та розраховано за [51]

Як видно із показників табл. 2.8, у 2020 р. з державного бюджету виділено місцевим бюджетам субвенції місцевим бюджетам із державного бюджету на будівельно-ремонтні, проектні роботи, для придбання житла і приміщень для подальшого розвитку сімейних та інших форм виховання, які наближені до сімейних, а також забезпечення житлом дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування в обсязі 784,7 млн. грн. (при плані 795,4 млн. грн.), рівень виконання склав 98,7%.

Необхідно відмітити, наприкінці 2020 року вступили і дії законодавчі зміни, відповідно до яких, діти-сироти та діти, котрих позбавлено батьківського піклування, після досягнення ними 23 років не втрачають право на отримання у позачерговому порядку жилого приміщення, при умові їх перебування на обліку громадян, котрі потребують поліпшення житлових умов.

Захист права дітей на користування житлом може здійснюватися батьками або особами, що їх замінюють, службою у справах дітей. Для реалізації права дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування на забезпечення житлом, неабияку увагу слід звернути на бажання та моральні переконання цих дітей щодо місця надання житла. Недоречним буде переселити таку дитину в іншу незнайому їй місцевість, відірвавши її тим самим від звичного та обжитого місця її тогочасного перебування. Дискусія щодо визначення останнього постійного місця проживання дітей при взятті на квартирний облік є досить доречною, проте варто відзначити, що сьогодні на законодавчому рівні закріплений обов'язок держави в особі відповідних її органів дбати про захист житлових прав дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. Тому норму щодо врахування думки дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування щодо надання їм житла необхідно прописати чітко в чинному законодавстві України. Обов'язковою нормою яку, варто також закріпити на законодавчому рівні – це здійснення соціального супроводження у випадку використання коштів державної субвенції, а саме грошової компенсації на придбання житла дітьми-сиротами, дітьми, позбавленими батьківського піклування та особами з їх числа. Зазначені

обставини зумовлені тим, що значна кількість вказаної категорії дітей та осіб є не соціалізованими та не в змозі самостійно розпорядитись коштами та вжити заходи щодо підбору житла. Турбота держави загалом, та її окремих представників зокрема, має замінити таким дітям саме сімейне виховання, батьківське піклування та турботу, котрі є невід'ємною складовою для формування її особистості та майбутнього життя [50, с. 81].

2.3. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей

Починаючи з 1950-х років, багато країн почали визнавати, що незалежно від того, наскільки ефективними були заклади в минулому, їхнє подальше використання (особливо великих ізольованих установ) не забезпечувало належного догляду за вилученими дітьми.

Наслідками інституціалізації для здоров'я, розвитку та благополуччя дітей є, перш за все, визнання того, що інституційні форми догляду майже неминуче призводять до негативних наслідків для дітей. За останні 50 років численні дослідження задокументували той факт, що діти, які ростуть і виховуються в установах, часто відчують фізичні, емоційні, соціальні та когнітивні затримки. Однією з найвпливовіших теорій, що пояснюють негативний вплив інституціалізації на здоров'я та розвиток дітей, є «теорія прихильності», вперше розроблена Джоном Боулбі в 1951 році. Його новаторське дослідження дітей, які були розлучені зі своїми сім'ями, виявило зв'язок між «депривацією матері» та затримкою розвитку. Центральним елементом його теорії є поняття «прихильності», яке можна визначити як тривалі стосунки дитини з її основним вихователем [52, С. 32].

Особливе занепокоєння викликає соціальна депривація, яку відчують маленькі діти. Відсутність особистих стосунків, що забезпечують чуттєву взаємодію з дорослим вихователем у перші три роки життя дитини, має дуже серйозні наслідки для мозку дитини, що розвивається.

Тому в інтересах дітей доцільно уникати інституційного догляду, якщо це можливо. Розумний і практичний підхід необхідний для маленьких дітей, які вже перебувають в умовах, щоб мінімізувати шкоду та максимізувати їхній потенціал для відновлення. Це вимагає якнайшвидшого переведення таких дітей на сімейні форми виховання [50, С. 80].

Результати досліджень, які свідчать про важливість особистих стосунків дітей з батьками чи опікунами, вплинули на рішення багатьох країн значно обмежити використання дитячих закладів, особливо в перші роки їхнього життя. Тому заохочувалося використання альтернативних форм сімейного піклування (патронатної сім'ї чи усиновлення).

Проте інституційна практика виховання дітей продовжувала існувати в багатьох країнах, особливо там, де не були розроблені альтернативні системи для виховання дітей у сім'ях. Тема «інституційної депривації та виховання дітей» знову з'явилася в 1990-х роках, коли з'явилася можливість виховувати дітей, які вирости в бідних установах у Східній Європі і пізніше були усиновлені іноземними парами після падіння комуністичного режиму.

Наприклад, дослідження в країнах з найвищим рівнем усиновлення румунських дітей (Великобританія, США, Канада) показали, що більшість дітей, які опинилися в нових сім'ях, мають проблеми зі здоров'ям та когнітивні порушення, причому розлади були меншими у тих дітей, які менше року провели в інтернатних закладах.

Фізичний та розумовий розвиток румунських дітей віком до трьох років значно покращився після усиновлення, але ті, хто провів у закладі принаймні шість місяців протягом першого року життя, мали менший рівень розвитку. Більше того, довгострокові спостереження за румунськими дітьми, усиновленими батьками у Великобританії, показали, що тривалість інституційної депривації була найсильнішим провісником індивідуальних відмінностей у результатах розвитку.

Вплив інституціалізації чітко показав, що інтернатні заклади є абсолютно неадекватною моделлю догляду за дітьми. Більшість дітей, які ростуть в закладах, страждають від серйозних наслідків, які значно зменшують їхні

шанси на життя – і навіть тривалість життя. Часто цих дітей досить важко інтегрувати в суспільство в дорослому віці.

За деякими винятками, діти, які з раннього віку виховуються в неякісних умовах, не можуть нормально сидіти, стояти, ходити чи говорити у віці чотирьох років. Інституціоналізація немовлят серйозно впливає на ранній розвиток мозку [52, с 22].

Інтернатні заклади не сприяють розвитку прихильності дитини до значущого дорослого. Наслідками відсутності таких зв'язків серед дітей, які перебувають у інтернатних закладах, можуть бути такими:

- нездатність розвиватися і рости відповідно до свого віку;
- низький рівень впевненості в собі;
- відсутність співчуття та розуміння інших;
- незрозуміла прихильність до дорослих, нерозуміння необхідності дотримуватися певних меж або обмежень;
- агресія до інших, жорстоке ставлення до тварин; негативна, асоціальна поведінка;
- прояви аутизму, стереотипних моделей поведінки, самостимуляції та самознищення;
- слабкий когнітивний розвиток, недостатня успішність у навчанні;
- слабкий моральний розвиток (труднощі з розумінням добра і зла);
- проблеми взаємин у дитинстві та дорослому віці;
- злочинна поведінка в підлітковому віці та в перші роки дорослого життя;
- підвищена ймовірність аутичної соціальної особистості.

Навіть хороші заклади шкодять дітям, які в майбутньому не готові до життя у зовнішньому світі. Діти в закладах частіше мають труднощі в навчанні, а в підлітковому віці погано уявляють перспективи майбутньої роботи. Це серйозно впливає на їх здатність стати незалежними дорослими та внести свій внесок у суспільство.

Влаштування в умовах, які часто розташовані на великій відстані від місця народження дітей, як правило, ускладнюють контакти з батьками, сім'єю

та іншими членами соціального середовища дітей. Це призводить до того, що дитина, дорослішаючи, практично не має стосунків, в яких можна було б отримувати підтримку.

Учні шкіл-інтернатів мають певні труднощі в спілкуванні, іноді відстають від своїх однолітків, які виростають у сім'ях у когнітивному та емоційному розвитку.

Негативний прояв впливу шкіл-інтернатів та дитячих будинків на дітей раннього віку:

- у 55% дітей відзначається затримка загальної моторики;
- для 40% затримка розвитку дрібної моторики;
- 32% мають розумову відсталість;
- 43% мають затримку мовного розвитку;
- 28% дітей характеризуються затримкою емоційного розвитку;
- 44% дітей мають затримку трьох і більше показників [54].

У більшості випадків сім'я є природним захисним середовищем для дітей. Саме сім'я стежить за тим, щоб дитина мала достатньо їжі, отримувала медичну допомогу під час хвороби та відвідувала школу. Сім'ї роблять це тому, що у них є сильний, дуже особливий зв'язок зі своєю дитиною – батьки емоційно «запрограмовані» на захист своїх дітей. Серед працівників закладу такі зв'язки зустрічаються вкрай рідко, тому дуже рідко у дітей є людина, яка б намагалася задовольнити їхні індивідуальні потреби. Кожна дитина в сім'ї – особистість. В закладі особистість вмирає, зливається в колектив – і найчастіше потрапляє в статус когось із інших.

Дискусії та дебати про негативний вплив інституціоналізації на дітей почалися в 1970-х роках у Данії. У результаті були запропоновані стратегії, які допомогли обмежити використання інституційного догляду на кілька років, особливо у випадку дітей раннього віку [52, с.30].

Окрім соціальних та психологічних факторів, варто зазначити, що інституційний догляд є дорогим і що урядам бідних країн важко інвестувати в нього значні кошти. Це може призвести до поганого, байдужого ставлення – через нестачу їжі, одягу, взуття та інших матеріалів. Звідси – неправильне

харчування, погана гігієна, поширення хвороб і в кінцевому підсумку – серйозна шкода дітям [52, с 36].

З одного боку, легко довести, що інституціоналізація є неадекватною та неефективною формою догляду за якістю, а з іншого – дуже витратною порівняно з моделями утримання та підтримки сім'ї на рівні громади та створення прийомних сімей. Дослідження, проведене на замовлення програми DAPHNE ЄС, показало, що інституційна допомога в Європі в середньому в 2-3 рази дорожча (для дітей-інвалідів і дітей без інвалідності відповідно), ніж для прийомних сімей [53].

Послуги з надання допомоги сім'ям у кризові часи та влаштування дітей у прийомні сім'ї зазвичай вимагають лише короткострокового фінансування. Все ще існує потреба в спеціалізованій лікарняній допомозі, але вона потрібна лише для невеликої кількості дітей. Таким чином, комплекс інтегрованих соціальних послуг, спрямованих на надання різноманітних послуг дітям та сім'ям, є однозначно рентабельнішим та ефективнішим, ніж система інституційного догляду. Розуміння цього та інших фактів переконало більшість тих, хто працює з дітьми, що інтернатний догляд слід використовувати лише тоді, коли він дає щось позитивне та унікальне – те, чого не можуть запропонувати профілактичні заходи чи сімейні форми виховання.

Дивно, але в Європі існує тісний зв'язок між бідністю та інституційною опікою. За деякими винятками, саме в багатших країнах Західної Європи спостерігається значне зниження інституційного догляду, а в найбідніших європейських країнах, таких як Молдова, Україна, Білорусь та Румунія, все ще багато дітей у закладах. Це дуже важливе спостереження, оскільки деякі противники деінституалізації у Східній Європі вважають, що їхні країни «занадто бідні, щоб здійснювати процес деінституалізації», забуваючи, що фінансові та матеріальні ресурси витрачаються на неефективні, дорогі великі установи, які можуть бути використані для надання набагато кращих послуг догляду в сім'ї [55, с. 138].

Вилучення окремих дітей із закладу та передача їх до альтернативного догляду є «деінституціалізацією». Насправді це процес, який відбувається в усіх системах догляду і не обов'язково передбачає зміну політики.

Деінституціалізація та реформування надання соціальних послуг дітям фактично є процесом відходу від великої системи опіки, що базується на установах, до ряду інтегрованих, сімейних та екологічних послуг. Вважається, що він складається з чотирьох компонентів:

1. Запобігання направленню та недоцільному перебуванню в закладах.
2. Пошук та розвиток відповідного альтернативного догляду за дітьми в громаді. Це може включати житло, лікування, освіту, освіту та реабілітацію для дітей та їхніх сімей.
3. Удосконалення механізму надання соціальних послуг для дітей, які дійсно потребують державної опіки та підтримки сім'ї.
4. Плани довготривалого догляду та постійного влаштування дітей, батьки яких не можуть нести відповідальність виховання та розвиток та оцінені як нездатні доглядати за дитиною [52, с.36].

Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей – комплексна діяльність: йдеться не лише про вилучення дітей із закладів. Натомість це системні, стратегічно розумні зміни, які призводять до значного скорочення використання інтернатів та збільшення послуг, спрямованих на утримання дітей у їхніх сім'ях та громадах.

Деінституціалізація є основою для розвитку сучасних та ефективних послуг догляду за дітьми та сім'ями. За умов належного управління деінституціалізація може стати як каталізатором, так і джерелом фінансування покращених, більш потрібних послуг для дітей. При ретельному здійсненні деінституціалізація допоможе вирішити більшість проблем дітей та їх сімей у громаді, і тоді лише невелика кількість дітей потребуватиме опіки у прийомних сім'ях, а лише невелика їх частина – інтернатного догляду. Це має бути метою всіх країн, які продовжують покладатися на інституційну допомогу як на основну форму виховання вилучених із сім'ї дітей та розміщення їх «подалі від дому».

Дуже важливо розробити позитивну інформаційну стратегію для цього процесу. Ця стратегія повинна охоплювати наступне:

- поширення інформації про негативні наслідки інституціалізації для дітей та права дітей на сімейне життя;
- необхідність зміни ставлення оточуючих до дітей з особливими потребами;
- необхідність надання громадами допомоги вразливим сім'ям;
- недопущення насильства та жорстокого поводження з дітьми;
- виділення фінансових ресурсів для оздоровлення дітей, які повертаються з закладів;
- особливий внесок, який діти закладів роблять і можуть зробити в життя нашого суспільства;
- можливості для створення нових робочих місць завдяки розвитку і впровадженню нових соціальних послуг [52, с 35].

Впроваджуючи деінституціалізацію, слід пам'ятати, що в європейських інтернатних установах досі живе понад мільйон дітей. Кожен день, проведений у закладі, зменшує шанси на повноцінне життя кожного з цих дітей. Ретельно сплановані заходи щодо закриття великих інтернатних закладів змінює життя не лише їх вихованців, а й тих, хто через відсутність альтернативи може потрапити в ці установи. Тому деінституціалізація є інвестицією в майбутнє цілого покоління.

Сім'я потрібна для повноцінного і гармонійного розвитку дітей. Це створює позитивні емоційні стосунки, де у дитини формуються світогляд і моральні орієнтири. Батьки формують у дітей навички та вміння необхідні для успішної соціалізації. Тільки сім'я – найкраще середовище для виховання та розвитку дітей.

Висновки до розділу 2

В Україні на загально державному рівні визнано невідповідність інтернатної форми утримання дітей, оскільки вона хоча і забезпечує вирішення проблеми фізичного виживання дітей при відсутності турботи рідних батьків, однак вона не сприяє ефективному процесу їхньої соціалізації. Пошук ефективних умов розвитку осиротілих дітей потребує не соціальної ізоляції, а інтеграції їх у соціум, що можна забезпечити відповідними пріоритетами у державній політиці стосовно сімейних форм влаштування дітей.

В Україні юридично визнано такі сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування: опіка (піклування), усиновлення, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

На початок 2021 р. в Україні здійснювали діяльність:

- 1235 будинків сімейного типу;
- 3172 прийомних сімей;
- під опікою, піклуванням перебуває 64 тис. дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Кількість прийомних сімей у 2020 р. порівняно із попереднім роком зменшилася (у порівнянні із 2019 р. на 174 сім'ї), а чисельність дитячих будинків зросла (у порівнянні з 2019 р. на 82 сім'ї). Разом з тим, кількість дітей, котрі виховуються в цих сім'ях, зросла і на кінець 2020 р. їх загальна кількість у прийомних сім'ях, будинках сімейного типу становила 14516 дітей, при цьому їх загальна кількість зросла порівняно із 2019 р. на 458 дітей.

За ступенем пріоритетності серед форм влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, перше місце займає усиновлення, яке є дією великої соціальної ваги, проявом гуманізму і жертвності, а також реалізацією природної потреби материнства та батьківства і водночас захист від самотності.

Упродовж 2015–2020 рр. зберігалась тенденція зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Разом з тим кількість дітей, котрі упродовж року отримали статус дітей-сироти чи дітей, позбавленої батьківського піклування, в останні роки залишається сталою у межах 10 тис. осіб (станом на кінець 2019 р. – 10 173, 2018 р. – 9 562, 2015 р. – 10 173 дітей). Тому, при зменшенні кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, їх частка у загальній кількості дітей в Україні залишається достатньо високою, що доводить необхідність змін у підходах щодо забезпечення права дітей на сімейне виховання.

Одне із найвагоміших завдань держави на сучасному етапі забезпечити житлом дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. Для цього передбачено сприяти вище згаданим категоріям дітей при взятті їх на квартирний облік та соціальний квартирний облік, у процесі надання соціального житла, при наданні житлового приміщення в соціальному гуртожитку.

Реформа “деінституціалізації” спрямована на розвиток освітніх, соціальних, медичних та реабілітаційних послуг для дітей та їхніх сімей безпосередньо за місцем їх проживання у територіальних громадах. Заходи “деінституціалізації” передбачають, що з часом потреба в існуванні інтернатних закладах знизиться. Саме впровадження вказаної реформи є превентивними заходами у профілактиці соціального сирітства та має на меті збільшити кількість дітей, котрі будуть реінтегровані в сім’ю, громаду з закладів інституційного догляду.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУЖБ У СПРАВАХ ДІТЕЙ

3.1. Імплементация досвіду країн Європи в питаннях захисту прав дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування

Важливість та актуальність проблеми дитинства підкреслює досвід роботи з дітьми-сиротами й дітьми, позбавленими батьківського піклування. Недаремно у 1995 р. з ініціативи ЮНІСЕФ відбулася організована Комітетом у справах дітей Східної і Центральної Європи консультативна зустріч «Навколишнє середовище і розвиток – насамперед турбота про дітей». У європейських країнах, незважаючи на досвід виховання дітей-сиріт у ХХ столітті, мають певні проблеми з подолання сирітства й на сучасному етапі [56, с. 60]. Кожна з країн адаптує наявний досвід до своїх реалій. У міжнародній практиці існуючі форми опіки дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, за пріоритетністю визначаються наступним чином:

- опіка у сім'ях родичів;
- усиновлення дитини;
- прийомна сім'я;
- будинок-інтернат.

За рівнем розвитку системи прийомних сімей країни можна поділити на певні групи:

- країни, де прийомні родини існують понад тридцять років (Велика Британія, Нідерланди, Фінляндія тощо);
- країни, де інститут прийомних сімей започатковано нещодавно (Румунія, Угорщина);

- країни, у яких система прийомних сімей знаходиться на етапі становлення або лише розробляється (Грузія, Вірменія, Болгарія, Росія, Польща, Україна).

У західних державах поряд зі збереженням інтернатних установ розроблено на державному рівні обов'язкові для всіх вихованців курси «незалежного проживання», після закінчення яких видається державний сертифікат. Це є дієвим механізмом соціальної адаптації дітей, котрі перебувають під опікою держави.

Сирітство взагалі та соціальне зокрема характерне для більшості країн, але кожна держава намагається по-своєму надавати посильну допомогу дітям, котрі залишилися без піклування батьків.

У Польщі успішно функціонує нова модель установ для дітей-сиріт, котрі з певних причин не можуть бути повернуті в рідні сім'ї. У дитячих будинках одночасно проживає біля 12–14 дітей. З ними працюють 4 або 5 вихователів. Ці установи є місцями тимчасового перебування дітей до того часу, поки не буде проведено належну роботу з їхніми біологічними родинами або знайдеться нова родина (прийомна родина, усиновлення, родина опікунів).

Для юнацтва практикують спеціалізовані соціальні гуртожитки, у яких проживає до 30 осіб [56, с. 61].

Але найбільш вартою для запозичення Україною є наявність в Польщі різних центрів для підтримання соціально незахищених верств громадян. Для дітей-сиріт існує нова модель установ, де може одночасно проживати 12–14 дітей, із якими працюють 4–5 вихователів. В установі передбачене тимчасове перебування дітей, лише до того часу поки не буде знайдено для дітей нову родину. Іншою формою виховання є спеціалізовані соціальні гуртожитки, де може проживати до 30 осіб. Організацією діяльності таких центрів займаються громадські організації [57]. Місцева влада заохочує співпрацю неурядових інституцій, котрі створюють соціальні центри, підтримують соціально не захищені верстви населення, та намагається всіляко їм сприяти. Кожна організація працює з визначеною категорією осіб щодо надання їм різноманітної допомоги (психологічної, соціальної, юридичної, матеріальної).

Заслужують уваги різні форми опіки дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, що функціонують у Великій Британії. У цій державі існує розгалужена мережа соціальних служб, які опікуються дітьми-сиротами: державні (урядові), підприємницькі, неприбуткові (волонтерські). Існують багатопрофільні центри, які надають допомогу дітям, підліткам, виступаючи «лінійними» структурами соціальних служб. «Лінійні» структури забезпечують соціальний захист всіх потребуючих відвідувачів центру, надають психотерапевтичну допомогу, підтримують зв'язок із організаціями охорони здоров'я, юридичними службами, службами соціального забезпечення. Між структурами підрозділами налагоджено тісний взаємозв'язок, тому різні фахівці супроводжують дитину починаючи від народження і до повної самостійності, забезпечуючи соціальний захист, організацію психічної та психологічної допомоги; дотримання юридичних норм, а також координують свої дії зі службами освітнього департаменту, що відповідають за організацію дозвілля молоді [57].

У Великій Британії прийомна (фостерна) сім'я – це сім'я або окрема особа, котра взяла на утримання й виховання дитину-сироту чи позбавлену батьківського піклування. Слово «фостерн» – англійське і означає «виховання чужої дітей». Відповідно родина, яка бере дитину під свою опіку, називається фостерною. Для Великої Британії характерні два види фостерну. Перший покладає усі функції щодо організації устрою дітей-сиріт на місцеві органи влади та агентів соціальних служб. Дитину, забезпечивши усім необхідним для проживання та існування, передають в родину родичів [58, с. 165].

Для другого виду фостерну характерна приватна домовленість між біологічними батьками і фостерними вихователями про опіку дітей, що здійснюється в будинку опікунів без залучення органів місцевої влади. За цього виду фостерну опікунами не можуть бути батьки або інші родичі.

Незалежно від кількості власних дітей, фостерна родина має право взяти одну або три дітей, але не більше. Винятком є випадки, якщо кількість рідних братів і сестер більше трьох і всі вони потребують опіки. На утримання у прийомну довготривалу родину дитина попадає з часу її вилучення з власної

проблемної родити і перебуває у фостерній родині до того часу, поки не стане дорослою. Процедура фостерної моделі виховання дітей-сиріт та дітей, полишених батьківського піклування, чітко регламентована у «Національних стандартах фостерного виховання у Великій Британії» [58, с. 165].

Фінансують утримання дітей місцеві органи влади, але коштів виплачують дещо більше, ніж середня сім'я витрачає на утримання дітей. Ці гроші не розглядаються як нагорода за утримання прийомної дітей.

Практикується у Великій Британії й усиновлення дітей. Переважно усиновлюють дітей сім'ї, котрі не можуть мати власних дітей. Дитина стає частиною нової родини, котра не отримує кошти на її догляд та виховання. Різниця між усиновленням і прийомною родиною полягає в тому, що батьки, усиновивши дитину, отримують на неї батьківські права. Біологічні батьки повністю втрачають свої права на дитину [59, с. 272].

Для утримання дітей-сиріт старшого віку існують напівзалежні установи, в які направляють підлітків, яким виповнилося 16 років. У напівзалежних установах підлітки отримують додаткові навички самостійного життя за принципом: «доросле життя під наглядом старших». Підлітки самі готують їжу, повністю себе обслуговують, мають ключі від власних кімнат. Персонал закладу лише наглядає за ними. Якщо підліток вирішує залишити установу, то місцева влада знаходить для нього окреме житло. Соціальний працівник протягом деякого часу навідується до такого підлітка і допомагає йому.

Для дітей-сиріт та дітей, полишених батьківського піклування, також існують будинки безпеки, куди направляються діти, які становлять загрозу для себе або оточуючих. Будинки безпеки утримують дітей у «закритому» режимі, тобто вони не мають права їх залишати. Для направлення дітей до будинку безпеки потрібне рішення суду. Діти та підлітки направляються у будинки безпеки на короткий термін [56, с. 62].

Цікавим є досвід США, де ще в 1909 році критикувалися великі інтернатні заклади, які поширилися в США наприкінці XIX ст. – на початку XX ст. завдяки міграції. Супротивники такої форми виховання критикували заклади за велику вартість порівняно з прийомними сім'ями, які вже існували

на той час. Того ж року на державному рівні було вирішено відмовитися від системи інтернатних закладів. Натомість першочерговими заходами було визначено дії з підтримки рідних сімей вразливих дітей перед їх влаштуванням у прийомні сім'ї, а інтернатні заклади використовувалися лише у разі особливих обставин. Стрімке зменшення кількості дітей в інтернатних закладах США розпочалося в кінці 1930-х років. Цьому сприяло прийняття у 1937 році Закону про соціальний захист (Social Security Act), який забезпечив надання фінансової підтримки сім'ям з дітьми, котрі потрапили у складні життєві обставини. Завдяки цьому закону наступні 60 років кількість дітей в інтернатах поступово зменшувалося приблизно на 1–2 % щороку [56, с. 63].

У Швеції процес деінституціалізації дітей розпочався в середині 50-х років минулого століття. Хоча в цій країні політика державного утримання дітей ніколи не була на першому плані: діти, які з різних причин не можуть проживати в рідній сім'ї, переважно влаштовувалися в дитячі будинки сімейного типу. Нині близько 75 % державних дитячих будинків у Швеції опікуються не більше як 9 дітьми одночасно, а їх перебування обмежується коротким проміжком часу. Міжнародні експерти у сфері соціального захисту дитинства стверджують, що процеси деінституціалізації, які сьогодні тривають як в Україні, так і в інших країнах СНД та Східної Європи, – це синонім докорінної перебудови старої системи соціального захисту вразливих сімей і дітей. Адже успадкована система, зосереджуючись на інтернатних закладах, нехтувала роллю сім'ї в розвитку дітей і замінювала її державною опікою не лише для дітей-сиріт, а й для дітей з розладами поведінки та особливими потребами. До масштабної інституціалізації дітей призвела й практика, коли замість підтримки батьків як засіб впливу широко використовували позбавлення батьківських прав [60, с. 76].

Особливу увагу в конституційному законодавстві зарубіжних країн приділено функціонуванню соціально-економічних і правових інститутів захисту прав та законних інтересів дітей: створення розгалуженої системи соціального забезпечення, гарантування судового захисту прав і свобод (в деяких країнах через існування ювенальної юстиції), функціонування інституту

дитячого омбудсмена (Норвегія, Польща) або ж виконання цих функцій національними омбудсменами, наявність розвинених інститутів громадянського суспільства, які здійснюють контроль за додержанням прав дітей. Таким чином, оскільки конституція є основою галузевого законодавства будь-якої країни, а турбота про майбутні покоління одним з найголовніших завдань держави, то розв'язання проблем, пов'язаних з правами дітей, має відбуватися на найвищому конституційному рівні. Права дітей були закріплені у конституційних текстах більшості держав світу лише на початку ХХ ст., тому процес становлення прав дітей у сучасному світі як об'єкта конституційно-правового регулювання складний і в цілому ще незавершений. Найважливішу роль у визнанні правового статусу дітей на конституційному рівні відіграли насамперед міжнародно-правові акти.

Підводячи підсумки, автори доходять висновку про те, що для сфери соціального захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, в Україні необхідно запозичити такий досвід та внести відповідні зміни:

1) оскільки зайнятість для кожної особи має вагоме місце в житті, в тому числі для прийняття рішення щодо всиновлення, державі необхідно проводити належну професіоналізацію прийомних вихователів, здійснювати достатню фінансову підтримку для вирішення проблем з безробіттям та проводити щодо цього питання інформаційну кампанію;

2) посилити соціальну рекламу зі сприяння сімейним формам виховання;

3) делегувати із центрів соціальних служб деякі повноваження у сфері соціального захисту дітей-сиріт громадським організаціям;

4) започаткувати тісну співпрацю громадських організацій із службами у справах дітей шляхом замовлення останніми певних послуг, у тому числі і у сфері соціального захисту дітей-сиріт, з повною або частковою фінансовою підтримкою, яка одночасно буде сприяти зайнятості населення;

5) популяризувати інформацію про можливість здійснювати благодійні внески на рахунок громадських організацій, які здійснюють діяльність у сфері

захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування [10, с. 183].

3.2. Основні напрями вдосконалення діяльності служб у справах дітей

Дослідження напрямів державної політики у сфері охорони дитинства в дало змогу визначити проблемні питання та виробити рекомендації щодо напрямів вдосконалення діяльності служб у справах дітей, котрі необхідно здійснити в контексті формування ефективної системи державного управління захисту прав дітей в Україні.

До основних напрямів державної політики у сфері захисту прав дітей є: покращення економічних умов життєдіяльності дітей; охорона здоров'я і сприяння здоровому способу життя дітей; підвищення дієвості державної системи підтримки дітей, що перебувають у складних життєвих ситуаціях; забезпечення якісної освіти та виховання.

Ситуація з дотриманням громадських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав дітей в Україні є досить складною (високим є рівень дитячої захворюваності, поширення ВІЛ/СНІДу, туберкульозу, наркоманії, безпритульності, злочинності, правопорушень, соціального сирітства; не забезпечуються права більшості дітей з обмеженими можливостями на освіту і набуття професії, на своєчасну соціальну реабілітацію; поширеними є факти насильства над дітьми), а механізми і форми захисту прав дітей потребують суттєвого поліпшення. Проблема формування та втілення в життя державної політики щодо захисту прав дітей є справою не лише владних структур, а й широких верств суспільства, в середовищі яких виокремлюються суб'єкти такої політики (як реальні, так і потенційні) [62, с. 110].

Для ефективної реалізації державної політики на державному рівні необхідно створити єдиний центральний орган виконавчої влади у сфері сім'ї

та дітей. Адже, система державних органів та установ, які опікуються правами дітей в Україні постійно змінюється, переформування здійснюється залежно від бачення вищенаведених питань керівництвом держави.

Напрями вдосконалення державного механізму захисту прав дітей зображено на рис. 3.1.

Рис. 3.1. Напрями вдосконалення державного механізму захисту прав дітей [32]

Так, створення єдиної системи управління соціальних послуг у сфері соціального захисту дітей дозволить зменшити видатки бюджету. Запровадження на рівні територіальних громад спеціалізованих закладів з надання допомоги дітям дозволить заощадити видатки державного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення дітей.

Також, необхідно встановити та затвердити методику координації між структурними підрозділами, які функціонують на центральному та на місцевому рівні. Функції захисту прав дітей та сімей розподілені між трьома організаційними структурами, діяльність котрих тісно переплітається, частково дублюється та не має чіткого розмежування. На центральному рівні функції

захисту прав дітей здійснює Департамент захисту прав дітей та усиновлення, Управління профілактики соціального сирітства та Департамент сімейної, гендерної політики та протидії торгівлі людьми, котрі підпорядковуються Міністерству соціальної політики України.

На місцевому рівні повноваження та функції розподіляються між службою у справах дітей, управліннями (відділами, секторами) у справах молоді та сім'ї, центрами соціальних служб для сім'ї, молоді та дітей. Діяльність служб у справах дітей та центрів соціальних служб для сім'ї, молоді та дітей контролюється структурними підрозділами Міністерства соціальної політики, що ускладнює координацію в даній сфері та не сприяє виробленню комплексного бачення та єдиного підходу до ефективного вирішення проблем.

Пропонуємо таку організаційну структуру служби соціального захисту дітей на регіональному рівні (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Рекомендована організаційна структура служби у справах
дітей на місцевому рівні**

Начальник служби у справах дітей			
Сектор соціально- правового захисту дітей	Сектор розвитку сімейних форм виховання	Сектор профілактики дитячої бездоглядності та сімейного неблагополуччя	Сектор організаційно- аналітичної роботи

Основними перевагами запропонованої структури служби у справах дітей є те, що вищенаведена організаційна система сприятиме відокремленню та закріпленню функцій та повноважень між її структурними підрозділами. Збільшення кількості кадрів в структурних одиницях сприятиме більш якісному наданні послуг, дітям, які цього потребують. Нова система взаємозв'язків налагодить прозорість та зрозумілість в сфері управління захисту прав дітей.

Основними напрямками вдосконалення діяльності щодо захисту прав дітей є:

- запровадження нових форм допомоги сім'ї та дитині;
- впровадження програм по залученню громадських інститутів до роботи із сім'ями;
- раннє виявлення сімей у складних життєвих обставинах;
- розробка механізмів, направлених на добровільне влаштування дітей в прийомні сім'ї;
- реабілітація батьків, які позбавлені прав батьківства;
- вдосконалення механізму державного управління у сфері захисту прав дітей на місцевому рівні;
- зміна кадрового забезпечення служб, що здійснюють захист в сфері прав дитинства [31, с. 30].

Запровадження нових форм допомоги сім'ї та дитині передбачає імплементацію такої новітньої форми виховання як патронат. Це своєчасна та дієва допомога дітям, чиї батьки деякий час не можуть опікуватися ними в силу різних життєвих обставин. Патронатне виховання – це прогресивний метод, який спрямований на профілактику соціального сирітства. Так у Шотландії ця форма виховної роботи застосовується ще з початку XIX ст. Це комплексна послуга, яка має на меті тимчасовий догляд і виховання в сім'ї патронатного вихователя дітей, котра опинилась в непростих життєвих обставинах та потребує захисту та одночасного надання допомоги рідній сім'ї дітей у подоланні складних життєвих обставин.

У сучасних умовах необхідно формувати та активізувати впровадження програм по залученню громадських інститутів до роботи із сім'ями. Насамперед, це розвиток, активізація, мобілізація такого потужного потенціалу як громада. Держава поступово перестає бути надавачем багатьох видів соціальних послуг. У нинішніх умовах державі належить роль законодавця, який встановлює правила, в інших випадках – посередника. Функція держави як надавача на ринку соціальних послуг не є для неї необхідною. Відмова від неї, з одного боку, дозволить державі зменшити прямі бюджетні видатки, а з іншого – звільнить місце більш ефективним надавачам і у першу чергу місцевим органам влади.

Соціальна робота з сім'ями, котрі перебувають у складних життєвих обставинах належить до основних напрямів діяльності центру соціальних служб для сім'ї, молоді та дітей. Важливим завданням роботи служб у справах дітей є раннє виявлення сімей, котрі потребують допомоги, для профілактики неблагополуччя у сім'ї, вчасного виявлення проблем для надання якісної кваліфікованої допомоги, котра є основною профілактичною роботою при запобіганні сирітства. Наявність мережі вказаних центрів буде сприяти наданню якісних, вчасних і ефективних соціальних послуг сім'ям у різних сферах життя. На даному етапі реформ можемо спостерігати тенденцію закриття таких центрів, що однозначно матиме негативні наслідки як для сімей, котрі опинились у складних життєвих обставинах, так і для дітей, котрі в них виховуються.

Розроблення механізму влаштування дітей у прийомні сім'ї має за мету комплексний підхід до роботи із всіма сторонами: дитиною, яка влаштовується в сім'ю, прийомними батьками, рідними дітьми, фахівцями, які надають соціальні послуги, психологами, педагогами та медиками. Основною метою у вирішенні питання влаштування дітей до прийомної сім'ї є індивідуальний підхід до кожної дитини. Це сприятиме повноцінній соціалізації, реабілітації, самоствердженню, вихованню, розвитку, збереженню її здоров'я тощо;

Позбавлення від батьківських прав не є безповоротнім процесом. Метою відновлення батьківських прав є налагодження природного та необхідного зв'язку між дітьми і батьками. Можливість відновлення батьківських прав є вагомим стимулом для зміни поведінки батьків та їх відношення до життя, своїх обов'язків, загальноприйнятих правил сімейного та суспільного життя, розуміння, що найважливішою місією батьків є прояв турботи до своїх дітей [63].

Позбавлення батьківських прав як форма захисту прав дітей є недосконалою у контексті реабілітації батьків. Завданням служби має бути розробка програм і систем, які регулюватимуть процедуру реабілітації таких батьків та допомагатимуть повернути дітей у їх сім'ю. Така робота є необхідною для батьків, котрі хочуть повернути дитину, тому діяльність

служби доцільно спрямувати на ознайомлення з необхідними діями, які доцільно робити батькам, ознайомити їх зі необхідним комплектом документів та сукупністю доказів, які вони повинні пред'явити у суді для поновлення своїх батьківських прав.

Аналізуючи вище наведені положення, можна зробити висновок, що позбавлення батьківських прав є серйозним покаранням за невиконання батьківських обов'язків та є крайньою необхідністю у випадках, коли моральне, фізичне та духовне благополуччя дітей знаходиться у небезпеці або їх життя знаходиться під загрозою.

Процедура позбавлення батьківських прав дає можливість захистити всесторонній і повноцінний розвиток дітей, їх права та інтереси. З іншого боку, суспільний осуд поведінки батьків дозволяє визнати помилки, дає поштовх для зміни у поведінці та можливості повернути дітей в сім'ю.

Позбавлення батьківських прав носить також попереджувальний характер, оскільки впливає на інших батьків в частині переосмислення їх ставлення до своїх обов'язків по відношенню до дітей та спонукає змінити поведінку, спосіб життя для збереження повноцінної сім'ї та дітей у сім'ї.

Концепцією адміністративної реформи в Україні передбачено, що важливим чинником виходу із кризи українського суспільства є створення сучасної, ефективної системи державного управління, котра має бути оптимізована шляхом здійснення адміністративної реформи.

Серед завдань, які потрібно розв'язати для досягнення мети реформи, є впровадження нової ідеології діяльності виконавчої влади та місцевого самоврядування. Така діяльність має забезпечити реалізацію прав та свобод громадян України, надання широкого переліку послуг безпосередньо у територіальній громаді (у тому числі соціальних послуг, які надають сім'ям та дітям). Соціальні послуги мають бути максимально наближені до їх отримувача.

Важливу роль державного регулювання мають труднощі зі зміни кадрового забезпечення служб, що здійснюють діяльність в сфері охорони дитинства. Недоукомплектованність кадрами, надмірна бюрократизація,

недостатня увага до профілактики насилля та жорстокого поводження з дітьми; зосередженість на питаннях сирітства; створення своєї мережі інституційної опіки – негативні тенденції керівництва діяльністю служб, які діють в інтересах дітей. Посилення ролі органів опіки і піклування є позитивним чинником, однак нерозвинутість послуг на рівні громад та відсутність фінансових механізмів не дає можливості надати адекватну підтримку дитині та її сім'ї. Неналежно скоординована реформа системи державного управління може порушити ефективну координацію та впровадження політики в інтересах дітей, що у свою чергу може призвести до погіршення послуг з підтримки, захисту та профілактики найвищих ризиків, які існують у сфері охорони дитинства.

Висновки до розділу 3

Вивчення зарубіжного досвіду соціального захисту дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування дозволило запропонувати впровадження таких заходів:

- проводити професіоналізацію прийомних батьків та вихователів, здійснювати достатню фінансову підтримку для вирішення проблем з безробіттям та проводити щодо цього питання інформаційну кампанію;
- посилити соціальну рекламу зі сприяння сімейним формам виховання;
- делегувати окремі повноваження соціальних служб стосовно соціального захисту дітей-сиріт громадським організаціям;
- започаткувати тісну співпрацю громадських організацій із службами у справах дітей шляхом замовлення останніми певних послуг, у тому числі і у сфері соціального захисту дітей-сиріт, з повною або частковою фінансовою підтримкою, яка одночасно буде сприяти зайнятості населення;
- популяризувати інформацію про можливість здійснювати благодійні внески на рахунок громадських організацій, котрі здійснюють діяльність у

сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Вдосконаленню діяльності служб у справах дітей сприятиме організаційна структура служби соціального захисту дітей, яка складатиметься із: сектору соціально-правового захисту дітей, сектору розвитку сімейних форм виховання, сектору профілактики дитячої бездоглядності та сімейного неблагополуччя, сектору організаційно-аналітичної роботи. Така організаційна структура сприятиме відокремленню та закріпленню функцій та повноважень між її структурними підрозділами. Збільшення кількості кадрів в структурних одиницях сприятиме більш якісному наданні послуг, дітям, які цього потребують. Нова система взаємозв'язків налагодить прозорість та зрозумілість в сфері управління захисту прав дітей.

Основними напрямками вдосконалення діяльності служби у справах дітей є:

- запровадження нових форм допомоги сім'ї та дитині;
- впровадження програм по залученню громадських інститутів до роботи із сім'ями;
- раннє виявлення сімей у складних життєвих обставинах;
- розробка механізмів, направлених на добровільне влаштування дітей в прийомні сім'ї;
- реабілітація батьків, які позбавлені прав батьківства;
- вдосконалення механізму державного управління у сфері захисту прав дітей на місцевому рівні;
- зміна кадрового забезпечення служб, що здійснюють захист в сфері прав дитинства.

ВИСНОВКИ

Охорона дитинства визначена стратегічним загальнонаціональним пріоритетом багатьох країн світу. Турбуючись про дитинство, держава зміцнює майбутні трудові ресурси, забезпечує стабільність добробуту населення, готує громадян, здатних ефективно управляти державними та суспільними справами. Подальший розвиток нації, спільноти, держави у майбутньому залежить від того, якими виросте підростаюче покоління, тому з огляду на існуючі соціальні виклики діяльність у сфері охорони дитинства в Україні має важливе стратегічне значення.

Необхідність посиленої турботи про дітей зумовлена їх специфічними особливостями: безпорадність, беззахисність, недостатній життєвий досвід, схильність до наслідування, уразливість і відсутність власної позиції тощо. Вищезазначене доводить необхідність захисту прав дітей, оскільки вони не можуть самостійно реалізовувати свій правовий статус, є значною мірою залежать від батьків, оточуючих, держави та суспільства.

Основними напрямками політики держави щодо захисту дитинства є:

- підтримка сім'ї як базова умова;
- політика держави у сфері охорони здоров'я, освіти і виховання дітей;
- розвиток державної системи підтримки дітей, котрі опинились в особливо складних обставинах.

В Україні функціонує система органів державної влади та місцевого самоврядування діяльність яких спрямована на вирішення питань захисту прав дітей.

Реалізацію державної політики у сфері охорони дитинства в Україні забезпечують органи і служби у справах дітей, котрі є структурними підрозділами державних адміністрацій.

Служби у справах дітей відповідно до завдань займається організацією та розробленням заходів, які спрямовані поліпшувати становище дітей, їхній

фізичний, інтелектуальний і духовний розвиток, а також запобігають дитячій бездоглядності, безпритульності, вчиненню дітьми правопорушень.

До повноважень служби у справах дітей належить оформлення документів для влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, під опіку, до прийомних сімей чи дитячих будинків сімейного типу, сприяння усиновленню.

В Україні на загально державному рівні визнано невідповідність інтернатної форми утримання дітей, оскільки вона хоча і забезпечує вирішення проблеми фізичного виживання дітей при відсутності турботи рідних батьків, однак вона не сприяє ефективному процесу їхньої соціалізації. Пошук ефективних умов розвитку осиротілих дітей потребує не соціальної ізоляції, а інтеграції їх у соціум, що можна забезпечити відповідними пріоритетами у державній політиці стосовно сімейних форм влаштування дітей.

В Україні юридично визнано такі сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування: опіка (піклування), усиновлення, прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу.

На початок 2021 р. в Україні здійснювали діяльність:

- 1235 будинків сімейного типу;
- 3172 прийомних сімей;
- під опікою, піклуванням перебуває 64 тис. дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Кількість прийомних сімей у 2020 р. порівняно із попереднім роком зменшилася (у порівнянні із 2019 р. на 174 сім'ї), а чисельність дитячих будинків зросла (у порівнянні з 2019 р. на 82 сім'ї). Разом з тим, кількість дітей, котрі виховуються в цих сім'ях, зросла і на кінець 2020 р. їх загальна кількість у прийомних сім'ях, будинках сімейного типу становила 14516 дітей, при цьому їх загальна кількість зросла порівняно із 2019 р. на 458 дітей.

За ступенем пріоритетності серед форм влаштування дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, перше місце займає усиновлення, яке є дією великої соціальної ваги, проявом гуманізму і жертвності, а також

реалізацією природної потреби материнства та батьківства і водночас захист від самотності.

Упродовж 2015–2020 рр. зберігалась тенденція зменшення кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Разом з тим кількість дітей, котрі упродовж року отримали статус дітей-сироти чи дітей, позбавленої батьківського піклування, в останні роки залишається сталою у межах 10 тис. осіб (станом на кінець 2019 р. – 10 173, 2018 р. – 9 562, 2015 р. – 10 173 дітей). Тому, при зменшенні кількості дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування, їх частка у загальній кількості дітей в Україні залишається достатньо високою, що доводить необхідність змін у підходах щодо забезпечення права дітей на сімейне виховання.

Одне із найвагоміших завдань держави на сучасному етапі забезпечити житлом дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування. Для цього передбачено сприяти вище згаганим категоріям дітей при взятті їх на квартирний облік та соціальний квартирний облік, у процесі надання соціального житла, при наданні житлового приміщення в соціальному гуртожитку.

Реформа “деінституціалізації” спрямована на розвиток освітніх, соціальних, медичних та реабілітаційних послуг для дітей та їхніх сімей безпосередньо за місцем їх проживання у територіальних громадах. Заходи “деінституціалізації” передбачають, що з часом потреба в існуванні інтернатних закладах знизиться. Саме впровадження вказаної реформи є превентивними заходами у профілактиці соціального сирітства та має на меті збільшити кількість дітей, котрі будуть реінтегровані в сім’ю, громаду з закладів інституційного догляду.

Вивчення зарубіжного досвіду соціального захисту дітей-сиріт і дітей, котрих позбавлено батьківського піклування дозволило запропонувати впровадження таких заходів:

- проводити професіоналізацію прийомних батьків та вихователів, здійснювати достатню фінансову підтримку для вирішення проблем з безробіттям та проводити щодо цього питання інформаційну кампанію;
- посилити соціальну рекламу зі сприяння сімейним формам виховання;
- делегувати окремі повноваження соціальних служб стосовно соціального захисту дітей-сиріт громадським організаціям;
- започаткувати тісну співпрацю громадських організацій із службами у справах дітей шляхом замовлення останніми певних послуг, у тому числі і у сфері соціального захисту дітей-сиріт, з повною або частковою фінансовою підтримкою, яка одночасно буде сприяти зайнятості населення;
- популяризувати інформацію про можливість здійснювати благодійні внески на рахунок громадських організацій, котрі здійснюють діяльність у сфері соціального захисту дітей-сиріт та дітей, котрих позбавлено батьківського піклування.

Вдосконаленню діяльності служб у справах дітей сприятиме організаційна структура служби соціального захисту дітей, яка складатиметься із: сектору соціально-правового захисту дітей, сектору розвитку сімейних форм виховання, сектору профілактики дитячої бездоглядності та сімейного неблагополуччя, сектору організаційно-аналітичної роботи. Така організаційна структура сприятиме відокремленню та закріпленню функцій та повноважень між її структурними підрозділами. Збільшення кількості кадрів в структурних одиницях сприятиме більш якісному наданні послуг, дітям, які цього потребують. Нова система взаємозв'язків налагодить прозорість та зрозумілість в сфері управління захисту прав дітей.

Основними напрямками вдосконалення діяльності служби у справах дітей є:

- запровадження нових форм допомоги сім'ї та дитині;
- впровадження програм по залученню громадських інститутів до роботи із сім'ями;
- раннє виявлення сімей у складних життєвих обставинах;

- розробка механізмів, направлених на добровільне влаштування дітей в прийомні сім'ї;
- реабілітація батьків, які позбавлені прав батьківства;
- вдосконалення механізму державного управління у сфері захисту прав дітей на місцевому рівні;
- зміна кадрового забезпечення служб, що здійснюють захист в сфері прав дитинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Матяшовська Р.Ю. Громадянство як визначальна гарантія забезпечення прав дітей дошкільного віку. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2018. Вип. 7. С. 61–68.
2. Кривачук Л. Захист прав дітей: генезис розвитку та правові механізми / Гуманітарні аспекти формування особистості. Матеріали VII Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Гуманітарні аспекти формування особистості» (29 травня 2019 р.). Львів : ЛДУ БЖД, 2019. 151 с. С. 5–16.
3. Конвенція про права дітей: 20 листопада 1989 року / схвал. резолюцією 50/155 Генеральної асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року url: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#text
4. Енциклопедія політичної думки /За ред. Девіда Міллера / Пер. з англ. Київ: Дух і літера, 2000. 472 с.
5. Кривачук Л. Ф. Державна політика у сфері охорони дитинства в Україні: формування та реалізація: монографія. Львів: ЛДФА, 2012. 480 с.
6. Права человека: учеб. пособие / А. Д. Гусев, Я. С. Яскевич, Ю. Ю. Гафарова и др. Минск: ТетраСистемс, 2002. 304 с.
7. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. комплекс / Автор.-упоряд.: О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, З. П. Кияниця, В. О. Кузьмінський та інш. За заг. ред.: І. Д. Зверевої, Ж. В. Петрочко Київ: Фенікс, 2007. 528 с.
8. Алебастрова И. А. Социальные права: конституционные обещания, пожелания или привидения? *Государство и право*. 2010. № 4. С. 30–38.
9. Матяшовська Р.Ю. Структура політичних гарантій прав дітей дошкільного віку. *Журнал східноєвропейського права*. 2019. № 59. С. 108–113.
10. Боднарчук О. І. Поняття та класифікації прав дітей, як складові прав людини. *Соціологія права*». № 3 (18). 2016. С. 4–8.
11. Леженин В. Н. Правовые вопросы семейного воспитания детей. Воронеж, 1992. 270 с.

12. Матяшовська Р. Гарантії прав дітей дошкільного віку: до теоретичного тлумачення. *Актуальні проблеми реформування системи законодавства України*: матер. Міжн. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 25-26 січня 2019 року). Запоріжжя: Запорізька міська громадська організація «Істина», 2019. С.13-15.
13. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
14. Декларація прав дітей затв. резолюцією 1386 (XIV) Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1959 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
15. Конституція України: офіц. текст : [прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. зі змінами. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дітей на 2017-2021роки / Державна соціальна програма: затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30.05.2018 р. № 453. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/453-2018-%D0%BF#Text>
17. Веселов М. Ю. Основні напрями дослідження системи забезпечення прав дітей. *Правова позиція*. 2019. № 2 (23). С. 15–20.
18. Кривачук Л. Удосконалення державно-управлінської діяльності у сфері соціально-правового захисту дітей. *Ефективність державного управління*. 2011. Вип. 28. С. 138–144.
19. Оніщенко Н., Сунегін С. Права дітей: піклування сім'ї, стурбованість суспільства, допомога держави, увага науковців. *Віче*. 2013. № 17. Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/3840/>
20. Дакал А. В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні. *Державне управління: теорія та практика*. 2013. № 2. С. 100-107.
21. Захист прав дітей в Україні. Підсумки діяльності у 2013 році Уповноваженого Президента України з прав дітей Ю. О. Павленка. URL: www.unicef.org/ukraine/Report_2014_OBL.pdf.

22. Про службу у справах дітей районної, районної у містах Києві та Севастополі державної адміністрації: типове положення, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 30 серпня 2007 р. № 1068. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1068-2007-%D0%BF#Text>.
23. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки: розпор. Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 526-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526-2017-%D1%80#Text>.
24. Презентація результатів щорічного моніторингу закладів інституційного догляду та виховання дітей Уповноваженого Президента України з прав дітей. URL: <http://www.vin.gov.ua/sluzhba-u-spravakh-ditei/28660-prezentatsiia-rezultativ-shchorichnoho-monitorynhu-zakladiv-instytutsiinoho-dohliadu-ta-vykhovannia-ditei-upovnovazhenoho-prezydenta-ukrainy-z-prav-dytyny>.
25. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України № 21/95-ВР від 24.01.95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>
26. Кривачук Л. Принципи державної політики у сфері охорони дитинства в Україні. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 43. С. 44–51.
27. Структурні підрозділи Хмельницької районної державної адміністрації. URL: <http://km-rda.gov.ua/index.php?do=static&page=struktura>.
28. Положення про службу у справах дітей Хмельницької райдержадміністрації. URL: <http://km-rda.gov.ua/viddit.html>.
29. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування\$ Закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-ІУ: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
30. Захист прав дітей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-prav-ditej-ye-odnim-iz-prioritetiv-minsocpolitiki-20052021>
31. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків, Фактор, 2011. 464 с.

32. Щорічна державна доповідь про становище дітей в Україні. URL: <https://www.msp.gov.ua/timeline/Konvenciya-OON-z-prav-ditini.html>
33. Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування протягом 2020 року, за регіонами: Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
34. Порядок провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей: постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 р. № 905. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF#Text>
35. Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та кількість усиновлених: Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
36. Державна доповідь про становище дітей в Україні «Реалізація Конвенції ООН про права дітей в Україні: досягнення. Проблем, перспективи» (за період 2009 – 2016 роки) URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/21247/1/T_Zhuravel_DERZHODOP_KSPSR_IL.pdf
37. Дослідження проблемних питань сирітства в Україні: Публічний аудит. URL: <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzhennya-problemnyx-pytan-syritstva-v-ukrayini/>
38. Савицька С. Участь органів опіки і піклування у захисті прав та інтересів дітей. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 7. С. 19–23.
39. Питання діяльності органів опіки і піклування, пов'язаної із захистом прав дітей. Постанова Кабінету Міністрів України № 866 від 24.09.2008 р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF>.
40. Кількість дитячих будинків сімейного типу та кількість прийомних сімей за місцем розташування на кінець 2020 р. : Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf

41. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. №565 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text>
42. Про охорону дитинства: Закон України від 3 лют. 2005 р. № 2304-ІУ: URL: <http://zakon1.rada.gov.ua>
43. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13 січ. 2005 р. № 2342-ІУ: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2342-15>.
44. Стан утримання житла, яке належить дітям-сиротам і дітям, позбавленим батьківського піклування, на праві власності (користування) на кінець 2020 р. URL: Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
45. Про житловий фонд соціального призначення: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3334-15#Text>
46. Порядок взяття громадян на соціальний квартирний облік, їх перебування на такому обліку та зняття з нього: затв. постановою Кабінету Міністрів України № 682 від 23.07.2008 р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/147789288>
47. Наявність житла у дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, та забезпечення їх житлом після досягнення повноліття URL: Соціальний захист населення України у 2020 році: Статистичний збірник. Київ, 2021. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_szn_2020.pdf
48. Роз'яснення щодо захисту житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа: Уповноважений ВРУ з прав людини URL: <https://ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/shhodo-zaxistu-zhitlovix-prav-d%D1%96tej-sir%D1%96t,-d%D1%96tej,-pozbavlenix-batk%D1%96vskogo-r%D1%96kluvannya/>
49. Солодухіна Л. С. Захист житлових прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб з їх числа в Україні: стан та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13-14. С. 130–136.

50. Сіцінська М. В., Ярмолинська І. В. Проблемні питання у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 16. С. 79–83.
51. Інформація про виконання показників міжбюджетних трансфертів (інших дотацій та субвенцій) з Державного бюджету України місцевим бюджетам за 2020 р.: Річний звіт про виконання Державного бюджету України за 2020 рік URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/richnij-zvit-pro-vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu-ukrayini-za-2020-rik?page=4>
52. Деінституціалізація та трансформація послуг для дітей. Київ, Видавничий дім «Калита» 2009 р. 193 с..
53. Публічний аудит «Дослідження проблемних питань сирітства в Україні» <http://publicaudit.com.ua/reports-on-audit/doslidzhennya-problemnyh-pytan-syritstva-v-ukrayini/>
54. Реформа інтернатних закладів (деінституціалізація) URL: https://www.adm-km.gov.ua/?page_id=40310
55. Ярмолинська І. В. Сучасні тенденції розвитку наукового знання щодо механізмів державного управління у сфері інституційного догляду та виховання дітей в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 3. С. 138–142.
56. Бурлака О. Зарубіжний досвід соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і можливості його використання в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 1. С. 59–64.
57. Доля І. Упровадження ефективних форм виховання в системі державної та сімейної опіки: міжнародний досвід та уроки для України. URL : <http://old.niss.gov.ua/monitor/March08/04.htm>.
58. Фостерна сім'я у Великобританії: основні засади діяльності. *Освіта і управління*. 2002. № 1. С. 163–170.
59. Лохвицька Л.В. Становище дітей у північних країнах Європи: огляд та запозичення досвіду. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. 2011. № 1(4). с. 272–276.

60. Мордань О. Міжнародна практика реформування державної системи опіки: досвід для України. *Державне управління та місцеве самоврядування* : зб. наук. праць. 2012. № 2. С. 75–85.
61. Кисельова О. І. Актуальні питання соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в порівняльному аналізі України та Польщі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2014. № 24 (Том 2). С. 181–184.
62. Колосовська І., Нема О. Удосконалення публічного управління у сфері соціальної роботи на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 4. С. 109–114.
63. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства: Міністерство соціальної політики України проект «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe), що виконується Alinea International за підтримки Уряду Канади URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf>